



Komparace současného stavu religiozity České republiky a Španělska ve vztahu k Římskokatolické církvi

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Kristýna Honcová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.

Katedra filosofie





Zadání bakalářské práce

Komparace současného stavu religiozity České republiky a Španělska ve vztahu k Římskokatolické církvi

Jméno a příjmení: **Kristýna Honcová**
Osobní číslo: P17000509
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Zadávací katedra: Katedra filosofie
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Má práce by měla být komparací dvou evropských států, České republiky a Španělska, ve vztahu k náboženství, konkrétně ve vztahu k Římskokatolické církvi. Ač se jedná o státy historicky i kulturně odlišné, jejich postoj ke katolicismu se dnes jeví obdobně. Ráda bych popsala příčiny této situace v obou zemích a zjistila, jakou roli v ní hrají bývalé nedemokratické režimy 20. století. Ve své práci bych chtěla také odpovědět na otázku, zda je Česká republika skutečně zemí ateistů a Španělsko zemí katolíků.

V úvodu bakalářské práce bych se ráda krátce věnovala historii obou zmíněných států ve vztahu ke katolicismu. Podrobněji situaci 20. století, tedy socialismu v Československu, frankismu ve Španělsku, a postoji těchto režimů k Římskokatolické církvi.

Poté bych chtěla popsat současnou religiozitu obou států se zaměřením na Římskokatolickou církev. Jak přispěly bývalé režimy k současnému přístupu obyvatelstva České republiky a Španělska k církvi? Na závěr práce bych spolu ráda porovнала výsledky religiozity z obou států a odpověděla na otázky, zda je Česká republika skutečně ateistickou zemí a Španělsko zemí katolickou, nebo se jedná o dva sekularizované státy s podobným přístupem k náboženství.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština



Seznam odborné literatury:

- FILIPÍ, Pavel, 2012. *Křesťanstvo*. Centrum pro studium demokracie a kultury. 204 s. ISBN 978-80-7325-280-9.
- MCGRATH, Alistair, 2014. *Dějiny křesťanství: úvod*. Přeložila Markéta HOFMEISTEROVÁ. Volvex Globator. 600 s. ISBN 978-80-7511-081-7.
- VÁCLAVÍK, David, 2009. *Náboženství a moderní česká společnost*. Grada. 248 s. ISBN 978-80-247-2468-3.
- NEŠPOR, Zdeněk, 2005. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Sociologický časopis Sociologický ústav AV ČR. 115 s. ISBN 80-7330-061-3.
- HAMPLOVÁ, Dana, 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Karolinum. 152 s. ISBN 978-80-246-2244-6.
- CHALUPA, Jiří, 2017. *Dějiny Španělska*. NLN ? Nakladatelství Lidové noviny. 752 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-525-3.
- KRČ, Eduard, 2008. *Dějiny a kultura Španělska*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 70 s. ISBN 978-80-7372-337-8.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce:

1. července 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

20. prosince 2019

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

15. července 2021

Kristýna Honcová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Davidu Václavíkovi, Ph.D. za odborné rady a připomínky při tvorbě této práce a za vstřícnost při jejím odevzdávání. Také děkuji mé rodině a blízkým přátelům za podporu i trpělivost během mého studia na FP TUL.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá porovnáním míry religiozity občanů České republiky a Španělska ve vztahu k Římskokatolické církvi. Stěžejní část práce informuje o podílu katolíků v české a španělské společnosti na základě dat z let 1991, 2001 a 2011. Práce je doplněna o teoretickou část popisující historický kontext a možné příčiny současné situace v obou státech. Podrobněji se věnuje vlivu nedemokratických režimů 20. století, socialismu v Československu a frankismu ve Španělsku, na klesající počet katolíků a vzrůstající nedůvěru v instituci Římskokatolické církve. Bakalářská práce se zabývá výzkumnou otázkou, zdali jsou Česká republika a Španělsko sekulárními státy, či nikoli.

Klíčová slova

Římskokatolická církev, religiozita v České republice, religiozita ve Španělsku, sekularizace

Annotation

The bachelor thesis deals with the comparison of the degree of religiosity of the citizens of the Czech Republic and Spain in relation to the Roman Catholic Church. The main part of the work informs about the share of Catholics in Czech and Spanish society on the basis of data from 1991, 2001 and 2011. The work is supplemented by a theoretical part describing the historical context and possible causes of the current situation in both countries. It deals in more detail with the influence of the undemocratic regimes of the 20th century, socialism in Czechoslovakia and frankism in Spain, the declining number of Catholics and the growing distrust in the institution of the Roman Catholic Church. The bachelor thesis deals with the research question of whether the Czech Republic and Spain are secular states or not.

Key words

Roman Catholic Church, religiosity in the Czech Republic, religiosity in Spain, secularization

Obsah

Úvod.....	10
1 Historický kontext.....	13
1.1 Římskokatolická církev na území dnešní České republiky.....	13
1.1.1 Významné milníky katolicismu před obdobím socialismu v Československu ..	13
1.1.2 Socialismus v Československu a jeho postoj k Římskokatolické církvi.....	18
1.2 Římskokatolická církev ve Španělsku.....	22
1.2.1 Katolicismus ve Španělsku před občanskou válkou	22
1.2.2 Francova diktatura ve Španělsku a její postoj k Římskokatolické církvi	26
2 Religiozita občanů České republiky od pádu totalitního režimu	31
2.1 Vliv socialismu na religiozitu občanů na území dnešní České republiky	37
3 Religiozita občanů Španělska od pádu autoritářského režimu	41
3.1 Vliv frankismu na religiozitu občanů Španělska.....	47
4 Porovnání současné situace v obou státech ve vztahu k Římskokatolické církvi.....	51
Závěr.....	54
Seznam použité literatury a dalších zdrojů.....	56

Seznam použitých zkratk

CIS – Centro de Investigaciones Sociológicas

DIN – Detradicionalizace a individualizace náboženství

EVS – European Values Study

ISSP – International Social Survey Programme

KNV – Krajský národní výbor

MHKD – Mírové hnutí katolického duchovenstva

ONV – Okresní národní výbor

SKD PIT – Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*

SÚC – Státní úřad pro věci církevní

Úvod

Bakalářská práce s názvem *Komparace současného stavu religiozity České republiky a Španělska ve vztahu k Římskokatolické církvi* porovnává dva státy Evropy ve vztahu k náboženství, konkrétně k Římskokatolické církvi. Česká republika a Španělsko jsou státy značně historicky i kulturně odlišné. V mé práci jsem se zaměřila na dva znaky, které by mohly charakterizovat jak českou, tak španělskou společnost 20. a 21. století.

Prvním z nich je zkušenost s nedemokratickým státním zřízením omezujícím základní lidské svobody, včetně svobody náboženského vyznání. Stejně jako mnoho dalších evropských států procházelo i Československo a Španělsko v průběhu 20. století obdobím nedemokratického režimu. V případě Československa se jedná o socialismus, období vlády jediné strany, a to Komunistické strany Československa. Totalitní režim započal Únorovým převratem roku 1948 a skončil Sametovou revolucí v listopadu 1989. Období trvající čtyřicet jedna let se vyznačovalo negativním postojem k jakýmkoli náboženským projevům a obřadům. Přestože náboženství a jeho projevy nebylo možné zcela vymýtit, snažil se komunistický režim omezovat obyvatele vyznávající jiný ideový pohled na svět, nežli oficiálně prosazovaný „vědecký“ ateismus. To se pochopitelně dotýkalo fungování všech náboženských skupin, včetně té největší, Římskokatolické církve. Je třeba si ale také uvědomit, že dopady této situace pocítují náboženské skupiny i po více než třiceti letech od pádu komunistického režimu.

Téměř ve stejném období vládl ve Španělsku diktátor Francisco Franco, po němž je pojmenován politický režim tehdejšího Španělského státu – frankismus. Autoritářský režim se dostal k moci po porážce republiky v roce 1939 a skončil smrtí Francisca Franca roku 1975 po třiceti šesti letech jeho vlády. Na rozdíl od situace v Československu, pravicový frankismus a Římskokatolická církev se vzájemně podporovaly od začátku občanské války v roce 1936. Katolicismus byl naopak na obyvatelích vynucován, neboť z pohledu vládnoucího režimu vládl Španělsku *caudillo pověřený samotným Bohem*¹, aby očistil Španělsko od ateismu, komunismu i liberálních tendencí ohrožujících tradiční řád.

Po více než třech desetiletích od pádu režimů se oba státy proměnily, a přesto zůstává zakořeněná představa ateistické České republiky a katolického Španělska. Ale je tomu opravdu tak, nebo se dnes obyvatelé obou zemí staví ke katolicismu obdobně? Pokud by bylo

¹ Francisco Franco, oficiálně *Caudillo de España por la gracia de Dios*. (Vůdce Španělska z Boží milosti.)

možno oba státy považovat za sekularizované, jednalo by se o druhou ze zmíněných podobných charakteristik.

V rámci bakalářské práce porovnávám míru religiozity v České republice a ve Španělsku. Především mě zajímá procentuální zastoupení obyvatel hlásících se k Římskokatolické církvi. Očekávám vyšší koncentraci římských katolíků ve Španělsku. Z dostupných dat se posléze pokusím zjistit, kolik procent z těchto obyvatel se označuje za praktikující katolíky. Na základě této informace bych ráda odpověděla na výzkumnou otázku, zdali se skutečně jedná o sekularizované státy s podobným přístupem k náboženství či nikoli. Dále se pokusím shrnout možné příčiny této situace v obou zemích a zjistit, jakou roli v ní hrají bývalé politické režimy 20. století.

První část bakalářské práce se stručně věnuje historii katolicismu v obou zmíněných státech. Podrobněji poté situaci 20. století, tedy socialismu v Československu, frankismu ve Španělsku, a postoji těchto režimů k Římskokatolické církvi. Přestože se hlavní výzkumná otázka týká současných Čechů a Španělů, respektive dat z posledních třiceti let, první kapitola je věnována historickému kontextu a významu této církevní instituce v minulosti, což napomůže k pochopení současné situace v obou zemích.

Druhá kapitola je věnována religiozitě české populace od pádu totalitního režimu. Vycházím z dat Českého statistického úřadu, který nashromáždil informace o religiozitě v České republice v rámci sčítání lidu. Mám tedy k dispozici data z let 1991, 2001 a 2011. Z těchto informací mne bude zajímat celková míra religiozity všech obyvatel, dále obyvatelstvo hlásící se pouze k Římskokatolické církvi a obyvatelstvo praktikující, tzn. aktivně se účastnící církevního života v rámci katolické církve. Posléze se pokusím tyto výsledky zdůvodnit na základě popsaného historického kontextu a odborné literatury.

Třetí kapitola se zabývá stejnými otázkami ve španělském prostředí. Zajímá mě míra religiozity Španělů od devadesátých let, čímž zúžím zkoumané časové období na poslední tři dekády stejně jako je tomu v případě České republiky, přestože Španělsko se sžívá s demokratickým uspořádáním již od roku 1975. Zjišťovanou hodnotou je procento římských katolíků v populaci a z něj vycházející procento praktikujících římských katolíků. Stejně jako v případě České republiky, i v případě Španělska, budu zkoumat příčiny této situace, mezi které bude patřit i vliv nedemokratického politického režimu minulého století, na základě španělské odborné literatury.

Data o míře religiozity ve Španělsku získám díky organizaci CIS (*Centro de Investigaciones Sociológicas*) a jejím pravidelným průzkumům španělské společnosti. V rámci průzkumů bývá tázán vždy pouze vzorek společnosti, ne všichni obyvatelé státu tak,

jako je tomu u sčítání lidu Českým statistickým úřadem. Zdroje, ze kterých vycházím a jejichž data porovnám, tedy nejsou shodné. Španělské průzkumy veřejného mínění jsou ale mnohem častější, vždy pokládají stejnou otázku na náboženské vyznání a jejich pravidelné výsledky je množné zprůměrovat tak, abych došla k nejspolehlivějšímu dohledatelnému údaji o španělské religiozitě.

V poslední kapitole mé bakalářské práce porovnám výslednou míru religiozity obou států ve vztahu k Římskokatolické církvi v uplynulých třiceti letech mezi sebou, a to na základě popisu situace z předchozích dvou kapitol. Následně se pokusím zodpovědět otázku, zda je Česká republika skutečně ateistickou zemí a Španělsko zemí katolickou, nebo zda se jedná o dva sekularizované státy s obdobným přístupem k římskokatolickému náboženství.

1 Historický kontext

1.1 Římskokatolická církev na území dnešní České republiky

1.1.1 Významné milníky katolicismu před obdobím socialismu v Československu

Na území Velké Moravy přišlo křesťanství kolem roku 800 z Bavorska. Novou víru šířila v Čechách a na Moravě misie řezenská a misie z Pasova. Existují důkazy z té doby o změně pohřebních rituálů, tedy o prvním pohřbívání do země, které svědčí o proměně názoru na posmrtný život u dříve pohanského lidu. Mojmír I. byl prvním knížetem oficiálně přijímajícím křest od pasovského biskupa. Jeho následník, Rastislav, vládnoucí mezi lety 846 a 870, se chtěl naopak vymanit z vlivu bavorských kněží. Obrátil se na byzantského císaře, který na Moravu vyslal misii v čele s učencem Konstantinem a jeho bratrem Metodějem.²

Konstantin přišel na Moravu jako kněz, Metoděj jako jáhen. Dorazili asi v polovině roku 863. Vytvořili nové písmo, tzv. hlaholici, do které přeložili část Nového zákona. Konstantin pro částečně pohanskou Moravu sepsal civilní zákoník (*Zakon sudnym ljudem*), který ovlivnil jak soukromý, tak veřejný život obyvatel Velké Moravy. Zákoník ustanovoval mimo jiné nerozlučnost křesťanského manželství nebo vyšší trestů za vážné zločiny.³

Století deváté bylo obdobím rostoucího vlivu křesťanství, přestože Čechy je možné považovat za christianizované území až ve století jedenáctém. Docházelo sice ke vzpourám pohanů, ale vznikaly první křesťanské stavby. Po smrti Konstantina roku 869 jmenoval papež Metoděje arcibiskupem. Roku 878 Metoděj pokřtil knížete Bořivoje I. Bavorští kněží byli přesto povoláni zpět Svatoplukem I., který po Metodějově smrti vyhnal jeho žáky ve prospěch latinské liturgie. Slovanská liturgie byla zakázána roku 895, kdy se Čechy církevně podřídily biskupství v Řezně.⁴ Koncem 10. století začaly vznikat první klášterní fundace podporující křesťanskou víru i vzdělanost. Sázavský klášter, založený kolem roku 1032 poustevníkem Prokopem, uchovával nejdéle tradici slovanské liturgie věrozvěstů.⁵

² KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* [Sv.] 1. Praha: Zvon, 1991. 332 s. ISBN 80-7113-004-4., s. 10-13

³ KADLEC, J., pozn. 2, s. 18-20

⁴ KADLEC, J., pozn. 2, s. 26-37

⁵ KADLEC, J., pozn. 2, s. 93

Přemyslovci byli prvním vládnoucím rodem plně svázaným s křesťanskou vírou.⁶ Příslušníci rodu se dokonce stávali svatými. První byla svatá Ludmila, manželka Bořivoje I., babička svatého Václava. Svatý Václav, jenž šířil Kristovu víru, později (asi 935) zabit na příkaz vlastního bratra, je jednou z nevýznamnějších svatých postav.⁷ Christianizace probíhala současně s upevňováním moci Přemyslovského rodu. Za vlády Boleslava II. vzniká samostatné pražské biskupství (r. 973). Hned druhým pražským biskupem je Vojtěch z rodu Slavníkovců, rovněž prohlášen za svatého.⁸ Doznívání pohanských rituálů, jakými bylo mnohoženství nebo pohřbívání mimo křesťanské hřbitovy, omezila tzv. *Břetislavova dekreta* z roku 1039 vydaná knížetem Břetislavem I.⁹ Další zákaz pohanských zvyklostí přišel s Břetislavem II., který nechal vyhnat čaroděje, věštky, pokácel uctívané háje a stromy, zakázal oběti zlým duchům.¹⁰

Ve 12. století moc církve v Čechách sílí. Přicházejí nové řády Cisterciáků, Benediktinů a dalších. Křest je čím dál častějším obřadem. V klášterech vznikají kroniky, například letopisy děkana Kosmy. Pražský děkan Kosmas byl jednou z významných osobností kultury 12. století a autorem nejznámější české kroniky.¹¹ Církev prohlubovala svůj vliv a pronikala do oblastí vzdělávání či kultury. Existující řády byly na vzestupu a přicházely nové. Františkánské myšlenky zasvětila život Anežka Česká z rodu vládnoucích Přemyslovců. I ona byla později vysvěcena. V roce 1234 vstoupila do kláštera v Praze na Františku, kde se rozhodla pomáhat starým a nemocným. Klášter se špitálem sv. Františka sama založila.¹²

Obecně lze říci, že se církevní život na našem území stával během 13. a 14. století významnějším. Čím dál oblíbenější byly například náboženské poutě, některé svátky a tradice. Středem dění byl kostel, jediné místo, kde bylo možné uzavřít manželství, místo slavnosti i pokání.¹³ Církev zasahovala do mnoha oblastí života. Muži v manželském svazku již nemohli být vysvěceni na kněze a postupem času byl zaveden úplný celibát, který podle historických zdrojů nikdy nebyl dodržován všemi kněžími.¹⁴

⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 660 s. ISBN 80-7106-196-4. s. 24-25

⁷ KADLEC, J., pozn. 2, s. 38-51

⁸ KADLEC, J., pozn. 2, s. 61-75

⁹ ŽEMLIČKA, J., pozn. 6, s. 48

¹⁰ KADLEC, J., pozn. 2, s. 107-108

¹¹ KADLEC, J., pozn. 2, s. 124-133

¹² KADLEC, J., pozn. 2, s. 161

¹³ KADLEC, J., pozn. 2, s. 121

¹⁴ KADLEC, J., pozn. 2, s. 120-121

Po Přemyslovcích se stali vládnoucím rodem v Čechách Lucemburkové. Karel IV. pokračoval v církevním odkaze Přemyslovců. Za jeho vlády bylo pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství.¹⁵ Prvním arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic roku 1344.¹⁶

S narůstajícím bohatstvím církve rostla i její kritika. Ve 14. století patřila církvi třetina půdy na území Čech a Moravy. Mezi první české reformátory patřil Jan Milíč z Kroměříže.¹⁷ Na začátku 15. století usilovalo o proměnu církve stále více kněží. Reformní tendence sílily za vlády Václava IV. (1378 – 1419), trýznitele Jana Nepomuckého.¹⁸

Hlavní postavou české reformace se stal kazatel Jan Hus, římský katolík, který vystupoval v Betlémské kapli s kázáními ve snaze očistit Římskokatolickou církev od hříchu, především od zneužívaných odpustků. Byl také kritikem papežského schizmatu z let 1378 – 1417.¹⁹ Jan Hus a další byli ovlivněni teologickými myšlenkami Johna Wycliffa, které se šířily Evropou a počátkem 15. století byly známy i v Čechách.²⁰ Jan Hus byl 6. července 1415 upálen za kacířství z rozhodnutí Kostnického koncilu.²¹ Tato událost uspíšila české reformační snahy a zapříčinila husitské války, které církev v Čechách značně poškodily. Přestože se jednalo o období úpadku vlivu církve i samotné kultury na našem území, v následujících stoletích význam církve opět rostl.

Požadavky husitů měl vyslyšet Basilejský koncil, kterému se ovšem nepodařilo smířit katolickou stranu s husitskou. Koncil ustanovil tzv. *Basilejská kompaktáta*, díky kterým husité dosáhli možnosti přijímání „pod obojí“. Změny, které umožnily *Basilejská kompaktáta*, nebyly pro husitské Čechy dostačující, a tak zůstala církev rozdělena na odnož katolickou a kališnickou.²² Katolíci a utrakvisté (kališníci) se navzájem vzdalovali svými ideály, ale jejich bohoslužby a fungování náboženského života obecně se prakticky nelišilo. Ve druhé polovině 15. století vzniká nová odnož husitství, Jednota bratrská, zprvu potlačovaná ze stran katolíků i utrakvistů. Její význam postupem času rostl a přetrvává u nás do současnosti.²³

Reformní snahy ze strany utrakvistů i Jednoty bratrské byly na počátku nového století ovlivněny postavou Martina Luthera a následným luteránstvím.²⁴ Tlak mezi protichůdnými

¹⁵ KADLEC, J., pozn. 2, s. 185-187

¹⁶ KADLEC, J., pozn. 2, s. 195-196

¹⁷ KADLEC, J., pozn. 2, s. 207-208

¹⁸ KADLEC, J., pozn. 2, s. 231

¹⁹ ŠMAHEL, František. *Jan Hus – život a dílo*. Praha: Argo, 2013. 312 s. ISBN 978-80-257-0875-0. s. 121-130

²⁰ ŠMAHEL, F., pozn. 19, s. 37

²¹ ŠMAHEL, F., pozn. 19, s. 217

²² KADLEC, J., pozn. 2, s. 290-291

²³ KADLEC, J., pozn. 2, s. 321-325

²⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* [Sv.] 2. Praha: Zvon, 1991. 281 s. ISBN 80-7113-003-6. s. 11-13

proudy byl částečně uvolněn za vlády Rudolfa II., který vydal tzv. *Rudolfův majestát* (1609). Ten umožňoval rovnoprávnost mezi všemi křesťanskými proudy v Českých zemích. Náboženské vyznání nemuselo dále podléhat panstvu. Svoboda vyznání se vztahovala i na poddané. Idea rovnoprávnosti ale nebyla dlouho udržitelná, neboť vládnoucí rod Habsburků byl pevně svázán s Římskokatolickou církví. Pokus o smíření směřoval k dalším nepokojům, a ty posléze vedly k tragickým událostem první poloviny 17. století. Vyvrcholily ve Stavovské povstání (1618 – 1620), bitvu na Bílé hoře (1620) a vypuknutí třicetileté války (1618 – 1648).²⁵

Hned roku 1620 byla zrušena platnost *Rudolfova majestátu*, čímž byl zahájen proces rekatolizace²⁶. Protireformační snahy omezily nekatolické duchovenstvo i šlechtu ve prospěch Římskokatolické církve.²⁷ Ta se stala po třicetileté válce opět dominantní církví Českých zemí díky násilnému donucování ke katolickým svátostem i snahám řádů (např. jezuitů). Nekatolíci emigrovali nebo byli nuceni tajit své vyznání.²⁸ Jednou z postav, jež se významně podílela na rekatolizaci a zachování českého jazyka, byl jezuitský kněz Bohuslav Balbín.²⁹

Pro 18. století je charakteristické barokní umění a kultura, význam mariánského kultu a duchovních poutí v rámci procesu rekatolizace českých zemí.³⁰ S vládou Josefa II. (králem od roku 1780) ale přichází období tzv. josefinismu ovlivněného osvícenstvím, tedy zásahů státu do některých záležitostí církve. Například faráři byli placeni ze státní pokladny a čím dál více podléhali králi. I po skončení vlády Josefa II. zůstala kněžím funkce jakýchsi prostředníků mezi lidem a státem. Roku 1781 byl Josefem II. vydán *Toleranční patent*, který umožňoval svobodu vyznání.³¹ Téhož roku nechal zrušit všechny kláštery, které se nevěnovaly vědecké činnosti, vyučování nebo péči o nemocné. Prostory začal stát využívat jako kasárna či nemocnice. Výsledkem bylo zrušení více než poloviny dříve existujících klášterů. S jejich zánikem se ztratilo i mnoho z kulturního bohatství.³² Další z důležitých počínů josefinismu

²⁵ KADLEC, J., pozn. 24, s. 60-70

²⁶ Rekatolizace byl proces obnovy katolické víry u věřících a zároveň obnova samotné Římskokatolické církve v 17. a 18. století.

²⁷ KADLEC, J., pozn. 24, s. 73-77

²⁸ KADLEC, J., pozn. 24, s. 83-87

²⁹ KADLEC, J., pozn. 24, s. 123-124

³⁰ ČORNEJ, Petr, et al. *Dějiny země Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha: Paseka, 1993. 315 s. ISBN 80-85192-61-6. s. 288-289

³¹ BĚLINA, Pavel, et al. *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1993. 330 s. ISBN 80-85192-60-8. s. 14-15

³² KADLEC, J., pozn. 24, s. 163-164

byla reforma školství. U far byly založeny triviální školy, které měly učit všechny děti nejen náboženství, ale také čtení, psaní a počítání.³³

Konec 18. století až polovina 19. století je v Čechách obdobím národního obrození. Do obrozeneckého procesu byla zapojena celá řada významných osobností z řad duchovenstva ve městech i na venkově, které se zasloužily o šíření kultury a jazyka.³⁴

V dějinách Evropy i v dějinách Římskokatolické církve hraje významnou roli revoluční rok 1848. Jinak tomu není ani u států, které jsou porovnávány v mé práci. Církev byla, jak ve Španělsku, tak v Čechách, zasažena revolučním děním, které se stavělo proti absolutismu. V případě Čech církev podporovala zrušení josefinismu, což se nakonec podařilo.³⁵

V roce 1855 byl podepsán konkordát mezi vládou Rakouska a Svatou stolicí. Konkordát zajistil pro církve v císařství lepší postavení. Již nespadala pod stát, nýbrž pod světovou církev. Byla zbavena státní kontroly, opět dohlížela na školství a uspořádání rodin. Biskupům byly navráceny dřívější pravomoci.³⁶ Konkordát ale nevydržel v platnosti dlouho a byl nahrazen zákony z roku 1874, které znovu umožnily státu dohlížet na církve a vměšovat se do jejich záležitostí. Financování církve bylo plně závislé na státní správě. Pod státním dohledem zůstala až do roku 1918.³⁷ Závislost školství na církvi byla zrušena už v roce 1868. Výuka náboženství byla omezena na dvě hodiny. Kromě toho církve ztratila většinu škol a učitelských ústavů. Velkou změnou byl zákon manželský, neboť uzavření manželství bylo vždy církevním obřadem. Kanonické právo vystřídalo manželské právo státní.³⁸

Se vznikem politických stran se objevuje i Křesťansko-sociální strana zastupující zájmy katolíků a dělníků na našem území, ačkoli pro dělnictvo již existují přitažlivější politické strany.³⁹ Ve stejném roce 1896 vznikla také Strana katolicko-národní zastávající spíše konzervativní hodnoty.⁴⁰

Když v roce 1918 vznikl samostatný stát Československo, někteří jeho občané začali postupně procházet procesem sekularizace. Kvůli výše zmíněné provázanosti církve s císařstvím existoval v Československu jistý odpor části společnosti vůči Římskokatolické církvi. V tomto vztahu hrálo svou roli mnoho okolností, mimo jiné také podpora sekularizace ze strany již dříve existujících politických stran a částečně i nové vlády. Církve v právě

³³ KADLEC, J., pozn. 24, s. 159

³⁴ KADLEC, J., pozn. 24, s. 185-186

³⁵ KADLEC, J., pozn. 24, s. 198-202

³⁶ BĚLINA, P., et al., pozn. 31, s. 96

³⁷ KADLEC, J., pozn. 24, s. 208

³⁸ KADLEC, J., pozn. 24, s. 207

³⁹ BĚLINA, P., et al., pozn. 31, s. 121

⁴⁰ KADLEC, J., pozn. 24, s. 237

vzniklém Československu si žádala reformu, kterou Řím neschválil. V reakci na to byla roku 1920 založena Církev československá, jež si během prvního roku získala půl milionu věřících, bývalých katolíků. Nová národní církev přijme roku 1971 jméno Československá církev husitská. Roku 1918 s novým státem vznikla ještě Českobratrská církev evangelická.⁴¹

Vláda první republiky si uvědomovala, že je nutné vytvoření kompromisu mezi státem a Římskokatolickou církví. Spory se podařilo urovnat roku 1927 v rámci dohody *modus vivendi* upravující církevně-politickou problematiku (jmenování biskupů československých, hranice diecézí odpovídající novým státním hranicím). Tímto krokem byly obnoveny diplomatické styky Československa s Římem a církvi se vrátilo její dřívější postavení. Roku 1929 vláda umožnila celostátní ráz oslav svatováclavského milénia. Ve volbách roku 1935 katolické strany zase umožnily volbu prezidenta Beneše proti fašistickým tendencím.⁴²

Církev v Československu v období předválečném i válečném zastávala protifašistický postoj. Náboženské poutě roku 1939 získávaly spíše národní charakter a stávaly se demonstracemi proti německé okupaci. Mnoho kněží v Protektorátu Čechy a Morava bylo perzekuováno či trestáno uvězněním nebo smrtí.⁴³ Vztahy mezi Československou vládou a Římskokatolickou církví zůstaly dobré. Obě strany usilovaly o svobodný národ, který sužovala nacistická okupace. Když skončila 2. světová válka, Československo ani církev nečekaly lepší časy. Politický a církevní vliv od sebe byly násilně odděleny. K úplnému propojení už nemělo znovu dojít.

1.1.2 Socialismus v Československu a jeho postoj k Římskokatolické církvi

Totalitní režim v Československu (1948 – 1989) se stavěl proti náboženskému vyznání, tedy především proti Římskokatolické církvi, nejpočetnější církvi na našem území. Strategie vlády byla schválena 30. srpna 1948 v Návrhu církevního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty. Návrh obsahoval nástroje k oslabení církvi, které v následujících letech používala státní moc s cílem jejich úplné likvidace. Vztah mezi státem ovládaným Komunistickou stranou Československa a Římskokatolickou církví byl tedy založený na snaze státu o zánik církve.⁴⁴

⁴¹ KADLEC, J., pozn. 24, s. 239-243

⁴² KADLEC, J., pozn. 24, s. 243-244

⁴³ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. 288 s. ISBN 80-85821-35-4. s. 16-18

⁴⁴ BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7. s. 16-17

Všechny svobody, které se církvi vrátily po válce, byly vzápětí rušeny. Ještě před únorem 1948 bylo rozhodnuto o likvidaci finančních zdrojů církve díky pozemkové reformě. Na základě zákonů z let 1947 a 1948 došlo k odnětí veškeré její půdy. Církev tak finančně závisela na státní správě.⁴⁵ Se vznikem církevních zákonů z roku 1949 se všechna rozhodnutí církví definitivně podřídila státu. Duchovní mohli vykonávat svůj úřad pouze se státním souhlasem, který mohl být kdykoli odebrán.⁴⁶ Ve stejném roce byl založen Státní úřad pro věci církevní (SÚC), jehož povinností bylo dohlížet na to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení. Pod Státní úřad pro věci církevní spadala oddělení ONV a KNV, jejichž tajemníci fakticky řídili církevní život. Po zrušení SÚC roku 1956 přešly pravomoci na Sekretariát pro věci církevní při ministerstvu školství a kultury, později na Sekretariát pro věci církevní při Úřadu předsednictva federální vlády.⁴⁷

S novým režimem přišlo pronásledování a perzekuce církevních činitelů i věřících. Od roku 1950 docházelo k mnoha vykonstruovaným kněžským procesům. Velkým procesem byl případ babických mučedníků. Faráři František Pařil, Václav Drbola a Jan Bula byli oběšeni v letech 1951 a 1952 za údajnou vraždu, ke které došlo v Babicích 2. července 1951.⁴⁸ Jedním z nejznámějších počinů režimu proti církvi bylo propagačně velmi dobře zvládnuté umučení nevinného číhošťského faráře Josefa Toufara 25. února 1950. Josef Toufar byl obviněn z inscenovaného číhošťského zázraku, ke kterému došlo v prosinci 1949. Na spiknutí se měl údajně podílet i Vatikán. Toto obvinění posloužilo jako záminka k úplnému přerušení diplomatických vztahů a odchodu zástupce Svatého stolce ze země.⁴⁹ Mnoho dalších kněží bylo uvězněno nebo internováno do táborů nucených prací, ale existují i záznamy o záhadných úmrtích. Od roku 1948 do roku 1987 klesl počet kněží na polovinu. V období socialismu působilo v českých zemích cca 1500 – 2000 kněží.⁵⁰

Státní bezpečnost na kněze vyvíjela tlak, který mohl skončit i kolaborací s režimem. Začátkem padesátých let u nás působilo asi 50 takových kněží (cca 1,5 % z celkového počtu cca 3000 kněží). S komunistickou církevní politikou částečně souhlasilo asi 700 kněží. Zbýlých asi 1750 režimu odporovalo nebo se neprojevovalo. Později se část duchovenstva angažovala v organizacích otevřeně kolaborujících s režimem. Mírové hnutí katolického

⁴⁵ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 16

⁴⁶ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 26

⁴⁷ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 29-31

⁴⁸ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 115-119

⁴⁹ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 35-37

⁵⁰ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 122-123

duchovenstva (MHKD) vystřídalo v roce 1971 Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris* (SKD PIT) s pevnou členskou základnou a jasnou vizí budoucí spolupráce části duchovenstva s orgány KSČ.⁵¹

Do roku 1950 byli eliminováni všichni biskupové. Někteří z nich byli uvězněni, jiní zemřeli. Na svobodě zůstal pouze jediný biskup z celého Československa – Antonín Eltschkner. Komunistickému režimu se nepodařilo přesvědčit k otevřené kolaboraci žádného z předúnorových biskupů. Nové jmenování již podléhalo státní moci.⁵²

Ve stejném roce byla zakázána činnost mužských řeholních řádů. K prvním individuálním procesům docházelo už dříve, ale až v roce 1950 proběhl první řeholní monstrproces nazývaný Machalka a spol. U přelíčení, kterému předcházelo mučení všech deseti řeholníků, byly obžalovány nejen řády, ale i církve z napomáhání imperialismu a boji proti SSSR. Všichni obžalovaní byli údajnými špióny a všechny existující řády na území Československa spolupracovaly na přípravě protistátního spiknutí. Proces posloužil jako záminka k připravované akci K. Bartolomějská noc klášterů znamenala likvidaci mužských řeholí schválenou několik měsíců před vykonstruovaným procesem. Během nocí na 14. a 28. dubna 1950 byly klášterní budovy zabrány příslušníky SNB, StB a oddíly Lidových milicí. Řeholníci byli převezeni do centralizačních středisek. Existence mužských řádů byla znovu umožněna až po roce 1989.⁵³ Ženské řehole byly likvidovány v rámci akce Ř. Stát potřeboval řeholnice v oblasti zdravotnictví, sociální péče a vzdělávání handicapovaných.⁵⁴

Pro občany výrazně ubylo příležitostí k duchovní formaci. První generace věřících čerpala ze vzpomínek na období třicátých a čtyřicátých let, dobu mnohem přívětivější pro katolicismus. U mladších generací začalo docházet k deformaci ve vnímání církve vlivem omezování ze strany režimu. V období komunistického teroru mezi lety 1948 – 1960 prostupoval společností strach. Tím se systému podařilo propojit náboženské vyznání s pocitem očekávání trestu.⁵⁵ Účast na bohoslužbách byla evidována. Každý projev náboženského chování na veřejnosti mohl způsobit následné znevýhodnění ve všech oblastech soukromého i pracovního života, proto byli věřící přesvědčováni k vystoupení z církvi. Přes zákaz církevních spolků, velkých náboženských poutí i veřejných shromáždění, navzdory zákazu vydávání náboženské literatury a omezování náboženské výuky ve školách, přes

⁵¹ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 127-134

⁵² BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 76-82

⁵³ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 155-161

⁵⁴ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 178-179

⁵⁵ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 256-258

perzekuci církevních činitelů i věřících, nehledě na izolaci od Vatikánu, Římskokatolická církev v Československu fungovala i nadále celých čtyřicet jedna let totalitního režimu.⁵⁶

Tento režim však bezesporu přispěl svým protináboženským postojem k sekularizaci společnosti. Podíl osob hlásících se k římské církvi klesl během čtyř desetiletí vlády jedné strany na polovinu⁵⁷. Naopak vzrostl počet osob bez náboženského vyznání z necelých šesti na skoro čtyřicet procent.⁵⁸

V průběhu osmdesátých let u nás docházelo ke střetům římské církve s komunistickou vládou, především díky nově jmenovanému kardinálu Františku Tomáškoví. Podpora z Říma přišla v roce 1982 s vydáním dekretu *Quidam episcopi*, jenž nepřímou zakázal sdružení SKD PIT. Od poloviny osmdesátých let psal František Tomášek stále častěji o porušování církevních i lidských práv v Československu. V roce 1985 byla uspořádána velká pouť na Velehradě, po které už nikdo nepochyboval o kardinálově vlivu. O dva roky později byl vydán oběžník, kterým Tomášek oznámil zahájení programu *Desetiletí duchovní obnovy národa*. Úkolem tohoto programu mělo být smíření se s minulostí a poctivé hledání pravdy. Každý rok se měl zaměřit na určitou oblast života a ke každému roku byl navíc vybrán jeden uctíváný patron.⁵⁹ V tomtéž roce se uskutečnila petiční akce s názvem *Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v Československu*, která požadovala obnovení demokratických a náboženských svobod. Petici podepsalo přes 600 000 věřících.⁶⁰

Kardinál pobýval v listopadu 1989 v Římě kvůli svatořečení Anežky České (12. listopadu 1989). Po svém návratu 21. listopadu 1989 podpořil revoluční dění a prohlásil, že on i katolická církev stojí na straně národa.⁶¹

⁵⁶ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 194-219

⁵⁷ Podíl osob v ČSR hlásících se k Římskokatolickému vyznání při sčítání lidu 1950: 76, 35 % a 1991: 39, 03 %

⁵⁸ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 193-194

⁵⁹ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 96-101

⁶⁰ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 59

⁶¹ BALÍK, S., HANUŠ, J., pozn. 44, s. 106-107

1.2 Římskokatolická církev ve Španělsku

1.2.1 Katolicismus ve Španělsku před občanskou válkou

Ve Španělsku má křesťanství dlouhou tradici, podle pověstí ho přinesl sám Kristův učedník Svatý Jakub Starší. Ježíšova víra se pravděpodobně šířila Španělskem velmi rychle. Dokazuje to množství španělských mučedníků z 3. století, z období pronásledování křesťanů.⁶² Důležitým datem se stal rok 313, kdy byl v Miláně císařem Konstantinem Velikým vyhlášen náboženský smír a svoboda vyznání.⁶³ ⁶⁴ Brzy na to, roku 380, prohlásil císař Theodosius křesťanství za jediné povolené náboženství Římské říše ediktem *Cunctos Populos*.⁶⁵ Roku 589 se stala katolická víra oficiálním státním náboženstvím⁶⁶ Hispánie ve Vizigótském království rozprostírajícím se na území bývalé Římské říše.⁶⁷

Po vpádu arabů na Pyrenejský poloostrov a obsazení Córdoby roku 711 se stává ve Španělsku, nově v muslimské oblasti Al-Andalus, hlavním náboženstvím islám. Ačkoli samotné dobývání země bylo krveprolitím, přineslo náboženskou toleranci. Muslimové se nesnažili silou obracet křesťany a židy na islám. Považovali se za „tři národy jedné Knihy“, za Abrahámovy potomky. Každému bylo povoleno praktikovat svou variantu monoteismu, ale o úplné rovnoprávnosti se hovořit nedalo. Pro španělské židy to byl i tak výrazný obrat k lepšímu, nikoli pro křesťany. Středověk ve Španělsku tak přinesl potlačení křesťanské víry. Křesťané byli zatíženi čím dál vyššími daněmi, kvůli kterým rostl zájem o konverzi k islámu. Přesto tvořili mozarabové⁶⁸ v časech emirátu více než polovinu obyvatel Al-Andalus.⁶⁹

V sedmém století začala být znovu připomínána postava Svatého Jakuba, který přinesl křesťanství do Španělska a nyní měl vést lid k vysvobození od maurské nadvlády. V křesťanské společnosti bylo třeba rozpoutat povstání proti Maurům, ke kterému ovšem chyběl silný signál. Tímto signálem mělo být nalezení Jakubova hrobu, jenž byl skutečně objeven zřejmě roku 814. Tato událost byla podnětem k reconquistě, znovudobytí Španělska křesťany.

⁶² CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, s. r. o., 2017. 752 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-525-3. s. 46

⁶³ *Milánské ujednání* (neboli *Edikt milánský*), 313 n. l. - všichni obyvatelé Římské říše mají právo svobodně si vybrat své náboženské vyznání.

⁶⁴ PODZIMEK, Michal. *Judaismus a křesťanství*. Religionistika II. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. 109 s. ISBN 80-7372-107-4. s. 51

⁶⁵ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 47

⁶⁶ Rozhodl tak koncil v Toledu svolaný vizigótským králem Rekkaredem.

⁶⁷ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 56-57

⁶⁸ Mozarabové (*mozárabes*) je označení pro křesťany, kteří žili na muslimském území, ale ponechali si své vyznání.

⁶⁹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 73-76

Svatý Jakub se podle legend zjevoval ve zbroji, dokonce pomohl křesťanům k vítězství v legendami opředené bitvě u Clavija roku 844. Křesťanským vojskům ze severu země, původně z oblasti dnešní Asturie, se podařilo dobýt zpět celé Španělsko po téměř osmi stoletích maurské nadvlády.⁷⁰ V opojení z reconquisty povolili Katoličtí králové Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský námořní cestu Kryštofa Kolumba. Za příchod do Nového světa děkovali dobyvatelé opět Svatému Jakubovi. Kolumbus přistál u břehů ostrova Guanahani, který překřtil na San Salvador – Svatý zachránce.⁷¹ Jakub je ve Španělsku jednou z nejvýznamnějších svatých postav dodnes. Po nalezení hrobu Jakuba Staršího se stalo cílem třetí nejvýznamnější křesťanské pouti právě španělské město Compostela.⁷²

Staletí trvající soužití židů, křesťanů a muslimů tvořilo kulturu, jež je základem Španělska tak, jak ho známe dodnes. Aby zemi nečekala stejná historie jako území severní Afriky, Španělé si museli více než jiné evropské národy svou příslušnost k Evropě vybojovat. K tomu bylo třeba značné křesťanské identity, jež byla vítězstvím katolických králů ještě posílena. Španělsko se stalo znovu zemí katolíků a v průběhu dalších staletí se objevovaly tendence popírání muslimské éry na poloostrově, které přetrvaly dokonce až do dob Francovy diktatury ve 20. století.⁷³

Zemi bylo třeba sjednotit pod jednoho krále a začít tak období španělské expanze. Jednotu nebylo možné postavit na společném jazyce ani kulturní tradici, a tak se stala hlavní oporou sjednoceného národa právě katolická víra. Z multireligiózní oblasti, kde se setkávaly tři velké náboženské systémy, se stal jeden z nejpevnějších katolických konstruktů v Evropě. Jeho oporou byla inkvizice⁷⁴, jež měla učinit ze Španělů pravé katolíky, a kvůli které žili obyvatelé Pyrenejského poloostrova několik století v nejistotě.⁷⁵

V 16. století byl v celé západní Evropě přítomen tlak směrem k reformaci církve. Ve Španělsku v té době ale stále fungovala všemocná inkvizice. Vedoucí role církve byla významná pro zlatý věk Španělska 16. a počátku 17. století. Klíčovou osobností pro tento věk byl odkaz, který na počátku 16. století zanechal kardinál Francisco Ximénez de Cisneros⁷⁶

⁷⁰ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 113-115

⁷¹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 169

⁷² Od 4. století křesťané navštěvují místa, kde žil a kázal Ježíš Kristus – Jeruzalém, později Řím. Od 9. století také hrob sv. Jakuba ve městě Santiago de Compostela.

⁷³ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 100-102

⁷⁴ Instituce Římskokatolické církve a španělských panovníků byla založena roku 1478, aby řešila problémy s konvertity, kontrolovala nově pokřtěné a potírala chování, které bylo v nesouladu s pravidly Římskokatolické církve, tedy kacířství.

⁷⁵ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 148-164

⁷⁶ F. X. de Cisneros (1436 – 1517) - arcibiskup v Toledu, který se významně podílel na transformaci španělské církve.

(1436 – 1517). Jeho vzdělávací reformy vedly k založení univerzity Alcalá de Henares v Madridu nebo k prvnímu tištěnému vydání vícejazyčné Bible, *Komplutenské polygloty*⁷⁷. Usiloval o obnovení náboženských povolání a zachování politické jednoty.⁷⁸ Celé 16. století je rovněž věkem, kdy Španělsko šířilo katolicismus mimo Evropu, především na území obou Amerik.

Přelom 18. a 19. století je obdobím společenských změn napříč Evropou ovlivněných Velkou francouzskou revolucí, napoleonskými válkami a osvícenstvím. Myšlenkové směry, které vycházely z této historické skutečnosti, narazily v oficiální církvi spíše na odmítavé postoje.⁷⁹ Pro Římskokatolickou církev tím začalo velmi nestabilní období, katolické Španělsko nevyjímaje. Za vlády Josefa Bonaparta (1808 – 1813) čelila španělská církev útisku. Dřívější postavení církve (včetně inkvizice) bylo sice obnoveno Ferdinandem VII. (1814 – 1833), ale i on podporoval státní absolutismus vůči církvi.⁸⁰ Po Ferdinandovi VII. byla královnou Isabela II. Španělská. Než se stala plnoletou, vládla za ni její matka Marie Kristina (1833 – 1843), která omezila styky s Římem. V červenci 1834 zrušila španělskou inkvizici. O postoji tehdejších Španělů ke katolicismu svědčí brutální proticírkevní násilí v Madridu ze 17. – 18. července 1834, později opakované v dalších městech. V říjnu 1835 byly zrušeny všechny církevní řády kromě těch, které se věnovaly vzdělávání či péči o staré a nemocné. V dalším roce byla odstraněna povinnost odvádění desátků církvi a byl zahájen proces desamortizace, tady rozprodávání půdy zrušených církevních řádů.⁸¹

Královna Isabela II. nebyla později schopna vyřešit žádné z problémů sužujících zemi. To znamenalo konec bourbonské monarchie v revolučním roce 1868.⁸² Španělská společnost se čím dál více rozdělovala na základě protichůdných přístupů k Římskokatolické církvi, přičemž se oba tábory stávaly radikálnějšími. Toto rozdělení společnosti bude provázet Španělsko dalších sto let, vyvrcholí v krveprolití dvacátého století, a jistým způsobem přetrvá až do současnosti.

Po převratu v roce 1868 se země zmítala v chaosu. Byla vyhlášena První španělská republika, která se zhroutila už v roce 1874. Mezi lety 1874 a 1931 bylo Španělsko

⁷⁷ Komplutenská polyglota je první tištěné vícejazyčné vydání Bible. F. X. de Cisneros inicioval její vydání ve Španělsku mezi roky 1513 – 1517.

⁷⁸ MCGRATH, Alistair. *Dějiny křesťanství: úvod*. Přeložila Markéta HOFMEISTEROVÁ. Praha: Volvox Globator, 2014. 600 s. ISBN 978-80-7511-081-7. s. 248

⁷⁹ FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 201 s. ISBN 978-80-7325-280-9. s. 63

⁸⁰ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 312-315

⁸¹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 328-329

⁸² CHALUPA, J., pozn. 62, s. 360

konstituční monarchií. Ta umožnila rozšíření politické scény o nové strany, z nichž nejpodstatnější pro Španělsko i pro Římskokatolickou církev se stala strana republikánská (Partido Republicano de España). Republikáni se vyznačovali výrazným antiklerikalismem, který ovlivnil události dalších desetiletí. Naopak církev se v reakci na antiklerikální opatření z revolučních let (1868 – 1874) začala stále více přiklánět na stranu ultrakonzervativní pravice a tradiční oligarchie. To mělo v budoucnu způsobit velké ztráty vlivu mezi masami španělských občanů.⁸³

První dvě dekády dvacátého století byly pro Španěly obdobím ztráty kolonií, obdobím stávek, stanného práva, socialistických tendencí, obdobím zvyšující se nedůvěry v armádu i vládu. Sociální i politické změny si žádaly změnu režimu. Ke státnímu převratu došlo v září 1923. Diktátorský režim generála Miguela Primo de Rivery trval do roku 1930. V náboženské otázce se režim přikláněl na stranu tradice, tedy na stranu Římskokatolické církve se všemi jejími privilegii.⁸⁴

Monarchie byla posléze považována za spojence diktatury, což zapříčinilo její zánik. Ve volbách roku 1931 zvítězila opozice v čele s republikány, a tak byla 14. dubna 1931 vyhlášena Druhá španělská republika. Vládní koalice levicových republikánů a socialistů podrobila Španělsko reformám v mnoha oblastech. V důsledku těchto celospolečenských změn se prohloubila propast mezi státem a církví. Nová ústava z prosince 1931 kladla větší důraz na lidská a občanská práva, ale byla značně antiklerikální. Její autoři se snažili omezit vliv církve na společnost na minimum. Ústavu následovala celá řada proticírkevních zákonů, například zákon o civilních sňatcích, o rozvodu, o zákazu církevních hřbitovů. Španělsko se stalo nekonfesijním státem a církev už neměla být nadále financována z jeho pokladny. Jezuitský řád byl rozpuštěn, ostatním řádům byl odebrán oficiální souhlas s jejich pedagogickou činností. Republikáni byli přesvědčeni, že právě katolická církev ohrožuje španělský liberalismus, a proto zahájili proces postupné odluky státu od církve.⁸⁵

Založení republiky roku 1931 bylo církví vnímáno jako neštěstí. Ztratila monarchii, ve které měla oporu, a musela čelit vlně antiklerikalismu. Jelikož se přiklonila na stranu bohatých, byla navíc považována za třídního nepřítele. Na mše přicházelo čím dál méně lidí, obzvláště ve městech.⁸⁶

⁸³ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 368-378

⁸⁴ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 437-451

⁸⁵ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 456-462

⁸⁶ CASANOVA, Julián. *La Iglesia de Franco*. Barcelona: Critica, 2001. pp. 384. ISBN 978-8484326755. s. 13-

V roce vzniku republiky byla založena opoziční katolická strana Acción Nacional (později Acción Popular), jejíž předpisy, požehnané Vatikánem, cílily na propagandu víry, rodiny, tradičního řádu a majetku. To byl začátek politického katolicismu, který během dvou let prorazil na republikánské politické scéně. Jeho cílem bylo přitáhnout masy politicky lhostejných Španělů.⁸⁷ V roce 1934 zveřejnil Aniceto de Castro Albarrán v Salamace právo na vzpouru v podobě vlastenecké a náboženské křížové výpravy proti ateistické republice.⁸⁸ Konfrontace mezi církví a republikou, mezi klerikalismem a antiklerikalismem rozdělila španělskou společnost třicátých let.

Levicovou vládu vystřídala v roce 1933 vláda pravicová, která zastavila velkou část reforem. To se neobešlo bez násilných povstání ze strany anarchistů. Docházelo k zapalování kostelů, k bombovým útokům i k vykojování vlaků.⁸⁹ V příštích volbách roku 1936 už bylo Španělsko rozděleno na dva zneprátelené tábory. Volby vyhrála koalice levicových stran - Lidová fronta (Frente Popular). V zemi vypukl chaos, stále častěji docházelo k násilí na obou stranách. Levicovým radikálům už vláda nestála v cestě ve věci rabování kostelů a církevního majetku. Už chyběl jen ten, který Španělům v chaotické době přislíbí řád (*orden*). Postaví se v čele armády proti oficiálně zvolené vládě a není velkým překvapením, že má na své straně pravici, církev i monarchii.⁹⁰

1.2.2 Francova diktatura ve Španělsku a její postoj k Římskokatolické církvi

Občanská válka ve Španělsku vypukla 17. července 1936 povstáním španělské vojenské posádky v marocké Melille v čele s generálem Franciscem Francem proti oficiální republikánské vládě.⁹¹

Zástupci španělské církve otevřeně podpořili pučisty, dokonce jim dali své požehnání. Vívali povstání proti republice, proti anarchistickým a socialistickým myšlenkám a především proti sekularizaci státu. Církev se přiklonila na stranu řádu a obnovy náboženské vlasti. Právě katolická víra se stala pojícím prvkem pro všechny, kteří se přidali k povstalcům od fašistů po pravicové republikány. Občanská válka byla označována za křížovou výpravu za záchranu

⁸⁷ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 20

⁸⁸ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 22

⁸⁹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 469

⁹⁰ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 475-480

⁹¹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 484

křesťanství.⁹² Kardinál Isidro Gomá y Tomás prohlásil samotného Francisca Franca za vyslance Božího řádu, který vytvoří nové Španělsko.⁹³

Povstání zprvu neuspělo a protáhlo se ve válku trvající téměř tři roky, během kterých církve zaplatila za svou angažovanost. Více než 6 800 členů duchovenstva bylo popraveno. Zabíjení kněží i věřících a pálení kostelů se stalo charakteristickým znakem revoluční bouře v létě roku 1936.⁹⁴

V srpnu 1936 papež žehnal mučedníkům antiklerikálního pronásledování v ohrožených oblastech. Ve stejném měsíci bylo zavražděno několik biskupů velkých španělských měst (Cuenca, Jaén, Ciudad Real, etc.). Deset ze třinácti popravených biskupů padlo do konce srpna.⁹⁵ První měsíce války byly vyhlazovací. V každé provincii bylo zabito největší procento obyvatelstva za celé období trvání války. Spoluúčast duchovenstva na tomto teroru je nepopíratelná. Všichni duchovní věděli o utrpení, které prožíval španělský lid na obou stranách a kterého se v některých případech sami účastnili.⁹⁶ Při nábořech bylo možné spatřit kněží a řeholníky s puškou na rameni nebo s pistolí. Faráři přijímali všechny muže před jejich vstupem do povstalecké armády, jako kdyby se chystali na skutečnou křížovou výpravu.⁹⁷

Katolické propagandě pomohla událost z 3. srpna 1936, při které spadla do katedrály v Zaragoze z letadla nevybuchlá munice. Církve to označila za zázrak a zdůvodnila tím pokračování bojů pro Boha. O týden později arcibiskup v Zaragoze prohlásil, že násilí má smysl, pouze pokud vede k obnově řádu, vlasti a náboženství.⁹⁸ Podle církve byly celé dějiny Španělska křížovými výpravami a údělem Španělů je boj po boku Římskokatolické církve. Musí vyhnat Maury, zastavit Turky, pokřtít indiány, bojovat proti Francouzům. Nyní se měl lid spojit s Francem, caudillem, porovnávaným se středověkými válečníky, a znovu dobýt Španělsko.⁹⁹

Podle církve si „protišpanělská“ revoluce vyžádala životy 300 000 laiků. Sama církve prý nebyla agresorem. Takové bylo vyjádření k vybombardování města Guernica legií Kondor nacistické Luftwaffe 26. dubna 1937.¹⁰⁰ Prvek posvátna sloužil ve válce k obhajování mnoha zločinů. Kněží měli od 10. srpna 1937 manipulovat s informacemi o počtu úmrtí a o jejich

⁹² CASANOVA, J., pozn. 86, s. 7

⁹³ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 51

⁹⁴ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 8

⁹⁵ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 31

⁹⁶ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 33

⁹⁷ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 36-37

⁹⁸ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 39

⁹⁹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 45-48

¹⁰⁰ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 53-55

příčinách ve svých diecézích tak, aby církve nepoškodili. Podle příkazu zmenšili rozsah vyhlazovacího násilí během horkého teroru léta a podzimu 1936 ve Španělsku. Reálné statistiky proto nikdy neexistovaly.¹⁰¹

Obě válčící strany se vyznačovaly krutostí, a tak utrpěla obrovské ztráty nejen republika, ale i španělská církev. Bylo to právě duchovenstvo a vše svaté, co bylo prvním terčem populárního hněvu po vyhlazování Španělska v létě 1936. Například v Katalánsku padla více než třetina duchovenstva. O život přišly desetitisíce až statisíce katolíků. Bylo vypalováno mnoho klášterů, kostelů a svatyň.¹⁰² Duchovní byli cílem pronásledování po celou dobu konfliktu. Jejich perzekuce se stala hlavním nástrojem propagandy proti republikánské vládě.¹⁰³ V celém Španělsku bylo zavražděno 283 jeptišek, 4 184 diecézních kněží a 2 365 řeholníků. Jeptišky šly do kláštera často pod nátlakem společnosti, proto bývaly popravy ušetřeny.¹⁰⁴

Válka skončila 1. dubna 1939 vítězstvím Francovy armády. Společnost se oficiálně rozdělila na vítěze a poražené, vlastence a zrádce, státní příslušníky a „rudé“ příslušníky. Násilí se stalo součástí formace frankistického státu. A církve nečinila jediné gesto ve prospěch odpuštění a smíření, spíše naopak. Velká část duchovenstva byla zapojena do spiknutí proti dřívější oficiální republikánské vládě. Biskupové vedle generála zdravili hajlováním (*Arriba España*). Kněží se objevovali u popravčích jednotek, aby smířili „rudé“ s Bohem, čímž dávali svůj souhlas s popravováním Španělů.¹⁰⁵ Ženy, které nebyly katoličky, většinou před vraždou utrpěly nějaký druh ponížení nebo mučení a měly zakázány projevy smutku. Opět pod dohledem kněze.¹⁰⁶ Popravy byly často spojovány s náboženskými slavnostmi (viz srpen 1936, Vánoce 1936, 1937).¹⁰⁷

Jak je ve Španělsku tradicí, Francisco Franco vyhrál válku díky nadpřirozené ochraně apoštola Jakuba. Náboženství a politika se spojily v obřadu, který se konal dne 20. května 1939 v kostele Santa Bárbara v Madridu, kde caudillo položil svůj vítězný meč k nohám Svatého Krista de Lepanto.¹⁰⁸ Později papež Pius XII. potvrdil náboženský charakter občanské války a poděkoval Francovi za to, co udělal pro církve i pro Španělsko.¹⁰⁹

¹⁰¹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 74

¹⁰² CASANOVA, J., pozn. 86, s. 108-110

¹⁰³ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 139

¹⁰⁴ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 115

¹⁰⁵ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 9

¹⁰⁶ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 63

¹⁰⁷ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 66

¹⁰⁸ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 145-146

¹⁰⁹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 163

Po krizi, kterou církev zažila v prvních třech dekádách 20. století, přišel konečně vítězný rok a s ním proces rekatolizace. Církev obnovila svá historická privilegia. Začala být znovu plně financována státem a kontrolovala vzdělávací systém.¹¹⁰ Sekulární legislativa byla zrušena. Katolicismus se stal znovu jediným oficiálním náboženstvím.¹¹¹ Španělská církev mimo jiné požadovala oficiální úpravu temných kapitol církevních dějin v literatuře. Odměnou za to požehnala genocidě spáchané na republikánech.¹¹²

Španělsko 20. století bylo příkladem společnosti s jediným dominantním náboženstvím. Církev i nadále vzdorovala modernizaci a sekularizaci. Frankistický režim se vyznačoval náboženským oslavováním, politickými represemi a ekonomickou soběstačností. Někdy bývá nazýván časem „*božské totality*“.¹¹³

Frankismus zasahoval do mnoha oblastí života, často prostřednictvím náboženství. Římskokatolická církev v období Francovy vlády kontrolovala školství. Ve školách byly národní a církevní symboly, žáci četli pravidelně evangelium a biografie svatých i národních hrdinů. To vše pod dohledem portrétu caudilla.¹¹⁴ Franco si ponechal až do své smrti svatou relikvii, ruku Terezie z Ávily. O to více se relikvie uctívala. Po vzoru svatyň bylo třeba u žen potlačit sekulární feminismus, koedukaci, rozvody, zakázat antikoncepci a účast žen v politice. Ženy ve frankistickém Španělsku byly zařazeny do práce podle pohlaví, zbaveny jakékoli právní, ekonomické a kulturní autonomie, odsouzeny k závislosti na manželovi.¹¹⁵

S novým režimem přišla povinnost sběru osobních údajů o všech obyvatelích Španělska. Představitelé Boha na zemi se tak stali součástí kruhu všudypřítomné autority s neomezenou donucovací a zastrahující silou. Skládala se z úřadu starosty, velitele civilní stráže a faráře (politická, vojenská i náboženská dominance). Válka sice skončila, ale režim teroru zůstal přítomný až do generálovy smrti.¹¹⁶ Největším nepřítelem frankismu byla anarchie a komunismus. Být chudý bylo považováno za přirozený stav z Boží vůle. Zatímco bohatí, milosrdní, mohli svými dary zmírňovat chudobu, jak uznali za vhodné.¹¹⁷

Náboženství se ukázalo jako jediný prvek budící mezinárodní sympatie ve prospěch věci nacionalismu generála Franca. Naopak antiklerikalistické zabíjení kněží a znesvěcování kostelů v Evropě nemělo velký úspěch. Antiklerikalismus vstoupil do dějin kvůli občanské

¹¹⁰ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 9

¹¹¹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 168

¹¹² CASANOVA, J., pozn. 86, s. 151

¹¹³ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 193

¹¹⁴ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 96

¹¹⁵ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 198

¹¹⁶ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 177-178

¹¹⁷ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 200

válce jako negativní ideologie, ne jako důležitý fenomén kulturní historie.¹¹⁸ Všechny 6 832 obětí z řad duchovenstva Francovi opodstatnilo boj za zachování řádu a náboženství i následný autoritářský režim. Během diktatury byly informace o církvi záměrně zkreslovány. Podle oficiální propagandy církev armádu pouze podporovala, neúčastnila se přímo válečného konfliktu. Válka navíc církvi přinesla mnoho mučedníků, s jejichž příběhy mohla dále podle potřeby nakládat.¹¹⁹ Církev se účastnila masakru a nyní se podílela na procesu zapomínání na tento masakr.¹²⁰

Pád Mussoliniho a Hitlera ještě více uvolnil cestu církvi, která zůstala jako téměř jediný zdroj legitimizace režimu zvenčí.¹²¹ Když už nebylo možné navázat na propojení mezi katolicismem a fašismem v zahraničí, musela se Francova diktatura zbavit své fašistické formy a zdůraznit katolickou základnu. Katolíci tak oficiálně vstoupili do vlády a poradních orgánů státu. Tak církev získala monopol na vzdělávání a morální kontrolu nad kulturou.¹²²

Definitivní posvěcení křížové výpravy přišlo se stavbou památníku Údolí padlých, „*slavného pantheonu hrdinů*“, který byl slavnostně otevřen 1. dubna 1959.¹²³ Do 1. ledna 2000 církev blahorečila 239 mučedníků z let 1931 až 1939. To postavilo republiku do role hlavní příčiny a podněcovatele antiklerikálního násilí.¹²⁴ I přes množství mučedníků španělské církve je nutné nezapomínat na politické mučedníky z druhé strany, na jejichž zkáze se podílela právě církev.

Španělská církev a caudillo vládli po boku téměř čtyři desetiletí. Pro část Španělů je církev obětí nesmazatelných krutostí, pro jiné je sama katem. Jisté je, že i nadále rozděluje španělskou společnost. Naštěstí už ne tak radikálním způsobem.¹²⁵

¹¹⁸ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 142-143

¹¹⁹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 152

¹²⁰ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 160

¹²¹ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 169

¹²² CASANOVA, J., pozn. 86, s. 205-208

¹²³ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 214

¹²⁴ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 215

¹²⁵ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 217

2 Religiozita občanů České republiky od pádu totalitního režimu

Tato bakalářská práce porovnává míru religiozity občanů České republiky a Španělska, podrobněji posléze příslušnost Čechů a Španělů ke konkrétní náboženské společnosti, Římskokatolické církvi. V následující kapitole je komentována nejprve situace v České republice. Listina základních práv a svobod, článek 15 odstavec 1, deklaruje svobodu ve volbě náboženského vyznání. Každý občan ČR má právo změnit své náboženství nebo víru, nebo nemít žádné náboženské přesvědčení.¹²⁶ Informace o míře religiozity a podílu římských katolíků vycházejí z dat nasbíraných Českým statistickým úřadem v rámci pravidelného sčítání lidu.

Náboženské vyznání obyvatel Československa a pozdější České republiky bylo jednou z otázek pokládaných v rámci sčítání lidu mezi roky 1921 – 1950 a 1991 – 2011. V roce 1954 se komunistická vláda rozhodla vynechat tuto informaci, a tak z následujících čtyř desetiletí nemáme k dispozici data o religiozitě občanů ČSR. První sčítání lidu po Sametové revoluci proběhlo v roce 1991 již včetně obnovené otázky na náboženské vyznání. Občané mohli svobodně deklarovat svůj postoj k víře podle vlastního uvážení. Mohli se hlásit k jakékoli z církví, ať už se přímo účastnili náboženského života či nikoli. Rovněž se mohli označit jako osoby bez vyznání. Přestože se jednalo o povinnou otázku, po vlně kritiky ze stran občanů bylo umožněno její nevyplnění. Při dalších sčítání v letech 2001 a 2011 byla ze zákona dobrovolná.¹²⁷

Předpokládá se, že se roku 1991 přihlásila k náboženskému vyznání část občanů z důvodu možnosti svobodné volby a vyjádření politických názorů.¹²⁸ Tento trend se ale s novým tisíciletím změnil a česká společnost začala být vůči institucionalizované religiozitě opět skeptická. Už od poloviny devadesátých let znovu poklesla obliba tradičních náboženských denominací. Posílněny byly netradiční náboženské skupiny na našem území, například Svědci

¹²⁶ HORÁK, Zboj. Religion and the Secular State in the Czech Republic. In: *Religion and the Secular State*. National Reports issued for the occasion of The XVIIIth International Congress of Comparative Law. Washington, D.C.: The International Center for Law and Religion Studies, 2010., p. 251-260. ISBN 978-1-934537-91-6. s. 256

¹²⁷ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu – 2011*. Praha: Český statistický úřad, 2014. [analýza] Kód publikace: 170220-14. s. 4

¹²⁸ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. 152 s. ISBN 978-80-246-2244-6. s. 40

Jehovovi, a především individualizovaná podoba religiozity občanů, kteří postupně ztratili zájem o prostředníka mezi člověkem a nadpřirozenem v podobě církve.¹²⁹

Sčítání 2011 přineslo další změnu. Formulace otázky dovoľovala vyjádřit náboženské vyznání bez uvedení příslušnosti ke konkrétní náboženské společnosti. K možným odpovědím „bez náboženské víry“ nebo „věřící – hlásící se k církvi, náboženské společnosti“ přibyla možnost „věřící – nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti“.¹³⁰

Data porovnávaná v mé bakalářské práci vycházejí ze sčítání lidu z let 1991, 2001 a 2011. Zajímá mě tedy stav české religiozity po pádu totalitního režimu na území dnešní České republiky. Podle nasbíraných hodnot dochází od roku 1991 k trvalému poklesu podílu věřících osob. Během zkoumaného období klesl jejich počet o polovinu. Češi zřejmě nevnímají náboženské vyznání jako důležitou část své osobní identity. Mezi roky 2001 – 2011 byl úbytek počtu věřících částečně způsoben dobrovolností otázky.¹³¹ Velká část české populace využila možnosti ponechat otázku bez odpovědi, a tak došlo nejen k úbytku věřících celkem, ale i k početním ztrátám u většiny církví, včetně katolické. Neuvedené odpovědi komplikují vyhodnocení skutečné míry poklesu počtu věřících. Předpokládá se úbytek počtu osob hlásících se k tradičním církvím. Nelze ale s přesností určit rozsah tohoto poklesu.¹³²

Při prvním polistopadovém sčítání roku 1991 fungovalo na území České republiky 19 registrovaných církví a náboženských společností. V roce 2011 jich bylo 32.¹³³ Nejpočetnější české církve jsou Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská. To platí již od roku 1921, ačkoli čísla z posledních sčítání nevypadají pro církve příznivě. V desetiletí 2001 – 2011 byl pokles počtu osob přihlášených k těmto církvím rychlejší, než celkový pokles počtu věřících. U všech třech přesáhl úbytek věřících polovinu stavu z posledního sčítání.¹³⁴ Svou roli v tom hraje zajisté také rostoucí počet nových registrovaných i neregistrovaných náboženských subjektů, mezi které jsou věřící více rozptýleni na úkor tradičních církví, jejichž počty se snižují.¹³⁵

¹²⁹ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, Lenka, VÁCLAVÍK, David. *Institucionalizovaná podoba religiozity a její projevy v České republice v letech 1989-2000*. Religio: Revue pro religionistiku. 2006, roč. 14, č. 2, s. 173-192. s. 190-191

¹³⁰ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 4

¹³¹ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 5

¹³² ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 6

¹³³ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 5

¹³⁴ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 23

¹³⁵ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 24

Během zkoumaného období se nejvíce věřících osob, které uvedly konkrétní náboženskou společnost, zařadilo k Církvi římskokatolické.¹³⁶ Ta ztratila do roku 2011 dokonce tři pětiny věřících z roku 2001. I tak je nejpočetnější církví s historicky nejdelsí tradicí na území dnešní České republiky. V roce 2011 se k ní přihlásila celá polovina z celkového počtu všech věřících, přes 1 milion obyvatel.¹³⁷ Ačkoli sama Římskokatolická církev udává číslo blížíící se k 3 milionům.¹³⁸

Při sčítání lidu 1991 se za věřící označilo 4 523 734 osob (43,9 % obyvatel ČR). Téměř všichni věřící se přihlásili k nějaké církvi či náboženské společnosti, neboť v nabídce zatím chyběla možnost zaškrtnout „věřící – nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti“. Nejčastější možností byla Církev římskokatolická s 4 021 385 věřícími (39 % obyvatel ČR).

V roce 2001 počet věřících klesl na 3 288 088 (32,1 % obyvatel ČR). Přes 3 miliony věřících ve formuláři vyplnilo i příslušnou církev (náboženskou společnost). Více než 250 tisíc věřících se nehlásilo ke konkrétní církvi (náboženské společnosti). Naopak příslušnost k Církvi římskokatolické deklarovalo 2 740 780 osob (26,8 % obyvatel ČR).

Při sčítání roku 2011 se k náboženskému vyznání přihlásilo 2 168 952 osob (20,8 % obyvatel ČR). Více než 1,2 milionu osob uvedlo i konkrétní církve. Kolem 900 tisíc osob se přihlásilo k náboženské víře, aniž by uvedly konkrétní církev (díky nové možnosti „věřící – nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti“). Poměr mezi věřícími hlásícími se k církvi a věřícími bez uvedené církve byl 2:1. Celkem 1 082 463 osob zvolilo příslušnost k Církvi římskokatolické (10,4 % obyvatel ČR).¹³⁹

S rostoucím věkem se podíl věřících významně zvyšuje. Čím starší věková skupina, tím vyšší koncentrace osob hlásících se k církvi. Skupina nad 60 let tvořila v roce 2011 dvě pětiny z celkového počtu věřících. Toto věkové rozložení platí především pro výše zmíněné největší české církve. Mezi věřícími mimo jiné převažovaly ženy, což bylo způsobeno také nerovnoměrnou věkovou strukturou populace. Mezi Čechy, kteří se v rámci sčítání lidu 2011 hlásili ke konkrétní církvi, bylo žen 56 %.¹⁴⁰ Ženy se hlásí častěji k náboženskému vyznání než muži, a to v každé věkové skupině. Jejich počty převažují ve všech církvích a náboženských organizacích.¹⁴¹ Tento stav lze částečně odůvodnit rozdílnou socializací dívek a chlapců, vyšším věkem, kterého ženy dosahují a nižší vzdělanostní úrovní mezi staršími

¹³⁶ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 6

¹³⁷ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 23 - 24

¹³⁸ FILIPI, P., pozn. 79, s. 65

¹³⁹ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 5 - 7

¹⁴⁰ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 7 - 8

¹⁴¹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 89-90

ženami.¹⁴² Fakt, že byly ženy na našem území v dětství více vedeny k náboženské víře a jejím projevům než muži, nevysvětluje, proč jsou obecně religioznější i mimo tradiční církve. Statisticky jsou ženy zkrátka spirituálnější, jak v oblasti institucionalizované podoby náboženství, tak v té alternativní.¹⁴³

Podle výzkum ISSP 2008 se bohoslužeb účastnilo pouze 6 % osob ve věku 18 až 29 let a téměř 22 % osob ve věku vyšším než 60 let.¹⁴⁴ Proč dosahují lidé vyššího věku také vyšší míry religiozity než mladší generace? Vliv má proces stárnutí spojený s ospravedlňováním odžité etapy a smířováním se s blížící se smrtí. Dalším důvodem může být odlišná socializace starší generace, která v dětství pocítila větší význam církevního života a křesťanských tradic. Rozdíl může být způsoben také proměňujícími se formami religiozity. To, že se mladší generace vzdalují institucionalizované podobě náboženství, nemusí znamenat, že žijí méně náboženský život. Tradiční náboženství je čím dál častěji nahrazováno alternativními formami religiozity, neméně důležitými pro život jedince.¹⁴⁵

Právě mladší část populace je více nakloněna individualizované, až mystické, zbožnosti. Ta se stala významnou částí současné české religiozity. Tento trend je přítomný napříč evropskou společností, překvapivý je však jeho rozsah v českém kontextu. Podle všeho má individualizovaná náboženská v československém prostředí hlubší historické zakořenění. S mladšími generacemi se očekává dokonce nárůst religiozity mimo instituce. Nelze tedy tvrdit, že s nižším věkem klesá souběžně i počet věřících osob.¹⁴⁶

K dalším obecným údajům patří fakt, že osoby věřící nezůstávají tak často svobodné jako je tomu u osob nevěřících. Partnerské vztahy častěji institucionalizují, jejich manželství jsou stabilnější. Význam manželského svazku a rodiny je zakotven v křesťanském učení.¹⁴⁷ Náboženská příslušnost tradičně ovlivňuje i vyšší počet dětí v rodinách. Pětina věřících žen má tři a více dětí. Zatímco mezi ženami bez náboženské víry je to jen jedna desetina. U žen hlásících se k Římskokatolické církvi můžeme mluvit až o jedné čtvrtině z nich se třemi a více dětmi. Nejvyšší plodnost žen z Římskokatolické církve je ovlivněna přístupem církve k antikoncepci a konceptu tzv. přirozeného plánování rodičovství, již zmiňovaným významem

¹⁴² HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 108

¹⁴³ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 110

¹⁴⁴ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 63

¹⁴⁵ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 84-87

¹⁴⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. 115 s. ISBN 80-7330-061-3. s. 29

¹⁴⁷ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 8

rodiny a vyšším zastoupením žen ve věku šedesáti a více let, jejichž reprodukční období už skončilo.¹⁴⁸

Co se týče uspořádání domácností římských katolíků, nejčastější zastoupení mají úplné rodiny. Druhou nejpočetnější skupinou jsou jednotlivci, a to především z důvodu věkové struktury věřících. Lidé ve vyšším věku s větší pravděpodobností ovdoví a žijí sami. Až třetí v pořadí byly domácnosti neúplných rodin a nemanželských párů.¹⁴⁹

Již zmiňovaný úbytek věřících z důvodu jejich vyššího věku pochopitelně ovlivňuje i počet římských katolíků a jejich věkovou strukturu. Podíl nejstarších věkových skupin se stále zvyšuje. Mužů katolíků nad 60 let byly v roce 2011 skoro dvě pětiny. Žen katoliček ve stejném věku byla téměř polovina ze všech žen hlásících se k Římskokatolické církvi.¹⁵⁰

Pokud se zaměříme na vzdělanostní strukturu, osoby hlásící se k Římskokatolické církvi přibližně odpovídaly svým vzděláním celorepublikovým hodnotám. V rámci ČR i Římskokatolické církve ubylo osob se základním a středním vzděláním bez maturity. Naopak přibýlo osob s úplným středoškolským a vysokoškolským vzděláním.¹⁵¹ U druhé a třetí největší církve ČR (Českobratrské evangelické a Československé husitské) byla vzdělanostní struktura významně příznivější. Obecně lze tedy konstatovat vyšší stupeň dosaženého vzdělání u osob deklarujících svou náboženskou příslušnost k nějaké ze tří hlavních církví v porovnání se zbytkem obyvatelstva.¹⁵²

Jako tradičně zaznamenala Církev římskokatolická vyšší úspěšnost v menších obcích. Až 50 % jejich věřících bylo z obcí s méně než 5 tisíci obyvateli (tyto obce tvořily 38 % obyvatelstva ČR).¹⁵³ V obcích s méně než 2 tisíci obyvateli žilo v roce 2011 36 % osob hlásících se k Římskokatolické církvi (téměř 27 % obyvatelstva ČR). V nejmenších obcích ČR byl tedy podíl katolíků nejvyšší, s rostoucím počtem obyvatel klesal.¹⁵⁴

Necelá polovina českých občanů deklarujících svou příslušnost ke katolické církvi (více než půl milionu osob) měla během sčítání 2011 místo svého obvyklého pobytu ve třech moravských krajích – Jihomoravském, Moravskoslezském a Zlínském. Právě ve Zlínském kraji žil k roku 2011 nejvyšší podíl katolíků na počet obyvatel (24,6 %). Ve 30 obcích tohoto kraje se ke katolicismu přihlásila více než polovina jejich obyvatel. Obcí s nadpolovičním zastoupením římských katolíků bylo v celé republice 97. Nejvyšší podíl osob

¹⁴⁸ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 10-11

¹⁴⁹ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 13

¹⁵⁰ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 24

¹⁵¹ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 24

¹⁵² ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 34-35

¹⁵³ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 35

¹⁵⁴ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 25

hlásících se k Církvi římskokatolické žil k roku 2011 v okresech Uherské Hradiště (cca 35 %), Hodonín a Žďár nad Sázavou (oba cca 27 %). Okresy s nejnižším podílem osob hlásících se ve stejném roce k Církvi římskokatolické (tj. méně než 5 % z celkového počtu obyvatel) byly okresy Ústeckého, Karlovarského kraje, dále některé okresy kraje Středočeského a Libereckého. V České republice bylo celkem 29 obcí, ve kterých se k Římskokatolické církvi nepřihlásila ani jedna osoba.¹⁵⁵

Část populace České republiky, která se přihlásila k nějaké z církví, častěji uvedla i národnost. Ve srovnání s národností českou většina ostatních národností dosahovala vyšší míry religiozity, v mnoha případech výrazně.¹⁵⁶

Jelikož se relativně nízké procento Čechů hlásí k církvi, máme ve srovnání s jinými evropskými zeměmi také poměrně nízkou návštěvnost bohoslužeb.¹⁵⁷ Podle řady výzkumů většina české společnosti v existenci Boha nevěří. Z dat sociologických šetření ISSP 2008, DIN 2006 nebo EVS 2008 vychází, že v Boha věřilo 10 – 12 % dotazovaných Čechů. Navíc podle stejných výzkumů častěji docházelo ke ztrátě víry v průběhu života (v 11 % případů) než ke konverzím k náboženskému vyznání (v 5 % případů).¹⁵⁸

Jsou tedy Češi ateisté, kteří víru nepotřebují? V takovém případě by měli odmítat všechny nadpřirozené jevy. Ateistů, kteří popírali existenci Boha, stejně jako nevěřili na nebe, peklo, zázraky, posmrtný život, věštce, léčitele, horoskopy a sílu amuletů, bylo v České republice podle šetření ISSP 2008 pouhých 6 %. Naopak existenci některého z těchto jevů připustilo více než 80 % tázaných Čechů.¹⁵⁹ Není tedy pravda, že by česká populace nevykazovala zájem o náboženské fenomény. K sekularizaci dochází pouze v souvislosti s organizovaným náboženstvím a křesťanskou tradicí.¹⁶⁰ Spirituální otázky jsou řešeny prostřednictvím jiných alternativních forem náboženství, které jsou rozšířeny především v zemích střední a východní Evropy, tedy v zemích bývalého sovětského bloku.¹⁶¹

S úbytkem katolíků a přesto velkým zájmem o alternativní religiozitu se nabízí otázka, proč českou společnost čím dál méně oslovuje Římskokatolická církev. Podle výzkumů panuje v českém prostředí vůči církvi značná nedůvěra. Podle průzkumu ISSP z roku 2008 Češi nejméně důvěřují církvím ve srovnání s dalšími dvaceti pěti zeměmi euroamerické

¹⁵⁵ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 25-26

¹⁵⁶ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA, pozn. 127, s. 14

¹⁵⁷ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 46

¹⁵⁸ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 58

¹⁵⁹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 67

¹⁶⁰ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 68

¹⁶¹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 69-70

kultury, a to i včetně zemí s antiklerikalistickou tradicí.¹⁶² Česká společnost navíc chápe náboženství jako zdroj konfliktu. Podle výzkumu DIN 2006 si 58,3 % dotazovaných Čechů myslelo, že náboženství přináší spíše konflikt než mír. Pouhých 14,8 % Čechů vnímalo náboženství jako zdroj míru.¹⁶³

Vysoká míra české pověřivosti, zároveň odmítání církví a tradičního náboženství je specifickým jevem mezi modernizovanými společnostmi, jehož původ nemá jednoduché vysvětlení. Na závěr je třeba zmínit, že současná česká církev není „horší“ než jiné evropské církve. Vyhnuly se jí například skandály spojené se sexuálním zneužíváním dětí.¹⁶⁴ Oproti tomu je španělská katolická církev v uplynulém století propojena s řadou aktivit, které jsou výrazně v rozporu s křesťanskými zásadami. Přesto většinová česká společnost církvím na našem území nedůvěřuje a sama se označuje za nenáboženskou. Zároveň připouští náboženské vysvětlení světa, se kterým se ztotožňuje a věnuje se duchovním praktikám.¹⁶⁵

2.1 Vliv socialismu na religiozitu občanů na území dnešní České republiky

Zájem o alternativní religiozitu je rozšířen v celé Evropě, nejvíce však v postkomunistických zemích. Jednou z možných příčin zjevného odklonu od tradičních náboženství, včetně katolického vyznání, může být nesvoboda občanů v zemích se socialistickou minulostí, kteří neměli možnost ovládat okolnosti svého života, a tak se uchýlovali alespoň k činnostem jako je věštění, magie, předvídání budoucnosti ve snaze ovlivnit svůj osud. Podle jiných teorií se může jednat o návrat k projevům původní slovanské kultury.¹⁶⁶ Další vysvětlení chápe nezájem o institucionalizované podoby náboženství jako pozůstatek české protestantské tradice s historií sahající až k postavě Jana Husa. Česká kultura ale prošla v 17. a 18. století procesem rekatolizace, který nenechal příliš prostoru reformačním tradicím na našem území. Neméně významným obdobím, které mohlo ovlivnit odklon Čechů od Římskokatolické církve, bylo 19. století ve znamení českého nacionalismu, Národního obrození, odklonu od monarchie a josefinismu, nechvalně známého propojení trůnu a oltáře. Církev byla spojena s monarchií, takže ve chvíli, kdy český národ odmítl habsburskou monarchii, německý jazyk a kulturu, odmítl i Římskokatolickou církev. Značná

¹⁶² HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 49

¹⁶³ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 256 s. ISBN 978-80-247-6946-2. s. 207

¹⁶⁴ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 139

¹⁶⁵ VÁCLAVÍK, D., pozn. 163, s. 215-216

¹⁶⁶ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 17

část populace roku 1918 podlehla nacionalistickým náladám a vzdala se najednou nadvlády politické i náboženské, přestože podle matričních údajů zůstala česká společnost stále katolickou. I tak byl ale odklon od církve v prvních letech existence Československa v Evropě něčím výjimečným. Podle sčítání lidu v roce 1921 ztratila katolická církev jeden milion Čechů v průběhu tří let. Zhruba polovina přešla k Církvi československé, druhá část se zařadila do skupiny „bez vyznání“.¹⁶⁷

Jedním z pravděpodobných vysvětlení zmiňované nedůvěry v církve na území České republiky je odkaz na působení totalitního režimu a jeho proticírkevní propagandy.¹⁶⁸ Komunistický režim spojoval náboženství s vládnoucími třídami, a proto budoval společnosti „osvobozené“ od náboženství. V Československu byl pro tento účel zřízen Státní úřad pro věci církevní, který se snažil církve izolovat a snížit její vliv na společnost.¹⁶⁹ To se mu částečně skutečně podařilo. Komunistická strana Československa byla v boji proti církvi jednou z nejúspěšnějších ze všech vlád sovětského bloku. Dařilo se jí popírat či reinterpretovat pro svou potřebu řadu církevních tradic.¹⁷⁰

Do jaké míry hrál politický útlak roli v úbytku osob hlásících se k církvi, není možné s přesností zjistit. Došlo k prudkému snížení počtu osob deklarujících svou příslušnost ke katolicismu. Tentokrát nepřestoupily k jiné církvi, staly se osobami bez vyznání. Roku 1950 bylo bez náboženského vyznání 6 % populace. Při sčítání lidu 1991 zvolilo možnost „bez vyznání“ 40 % populace. Podíl osob s náboženským vyznáním prudce klesl s generací vyrůstající v padesátých letech (až o 20 %) a poté znovu s generací vyrůstající v šedesátých letech (až o 15 %).¹⁷¹ Počet lidí pravidelně navštěvujících bohoslužby poklesl během padesátých let o polovinu předchozího stavu, z poloviny populace na čtvrtinu. V sedmdesátých letech klesl podíl křtů na polovinu, v osmdesátých letech na čtvrtinu. Církevní sňatky tvořily před pádem režimu pouhou desetinu ze všech uzavíraných manželských svazků.¹⁷²

Druhá polovina osmdesátých let byla pro katolickou církev příznivější. Došlo k pozvolnému uvolňování politických poměrů, díky kterému byla umožněna o trochu větší aktivita náboženským skupinám. Představitelé Římskokatolické církve využili této situace a začali více vystupovat proti systému. Období druhé poloviny osmdesátých let je spojeno

¹⁶⁷ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 23-24

¹⁶⁸ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 139

¹⁶⁹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 24

¹⁷⁰ HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 295 s. ISBN 80-7325-036-5. s. 66

¹⁷¹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 39-40

¹⁷² HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 25-26

především s výraznou osobností pražského arcibiskupa Františka Tomáška (viz kapitola 1), který začal usilovat o větší otevřenost režimu vůči církvím.¹⁷³ Navzdory historickému významu této aktivity duchovních v přechodu k demokracii po Sametové revoluci nedošlo k velké duchovní obnově Československa. Počet osob hlásících se k Římskokatolické církvi stále klesá. Vzrostl sice počet nových náboženských organizací, ale zájem o ně není mezi Čechy tak velký. Nedůvěra v instituce a zároveň potřeba spirituality ve společnosti vyústila v charakteristickou víru „v něco, co je nad námi“.¹⁷⁴

Československo se sice neprohlásilo za „ateistický národ“ jako jiné komunistické státy, ale míra religiozity české populace v období vlády nedemokratického režimu rychle klesala. Dokonce rychleji než v SSSR.¹⁷⁵ Komunistický systém se snažil potlačit veřejné projevy religiozity svou ateistickou propagandou. Organizované náboženství ve veřejném prostoru bylo skutečně oslabeno. Po pádu režimu se náboženství vracelo do otevřeného prostoru jen velmi pomalu. Není ale pravda, že by religiozita ze společnosti vymizela.¹⁷⁶

Stejně tak nelze z odklonu od církví vinit pouze komunistický režim, ačkoli je jeho vliv na situaci podle číselných údajů výrazný. Z porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi vyplývá, že situace je mnohem složitější a její další příčiny sahají hluboko do historie před příchodem komunistického režimu.¹⁷⁷ Pokud se podíváme na postoje k tradičním církvím u občanů jiných zemí s komunistickou minulostí, zjistíme, že situace může být velmi odlišná. V některých státech jako je Polsko nebo Slovensko má tradiční náboženství velký vliv a silnou pozici ve společnosti. V jiných státech, například v Maďarsku či Rusku, je vliv tradičních církví významný a jejich pozice stabilní. Posledním typem zemí je právě Česká republika nebo bývalá Německá demokratická republika s malým vlivem a nízkou pozicí tradičních náboženských skupin uvnitř společnosti. Komunistický režim tedy nemůže být jediným sekularizačním vlivem ve vztahu k institucionalizovanému náboženství na našem území.¹⁷⁸

¹⁷³ VÁCLAVÍK, D., pozn. 163, s. 124

¹⁷⁴ JANDOUREK, Jan. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 112 s. ISBN 978-80-247-6816-8. s. 83

¹⁷⁵ NEŠPOR, Z., pozn. 146, s. 23

¹⁷⁶ NEŠPOR, Z., pozn. 146, s. 21

¹⁷⁷ VÁCLAVÍK, D., pozn. 163, s. 46

¹⁷⁸ VÁCLAVÍK, D., pozn. 163, s. 47

Není možné přesně zjistit, do jaké míry ovlivnil socialismus v Československu přístup Čechů k Římskokatolické církvi. Nejspíš prohloubil nedůvěru přetrvávající ještě z reformačních období a předválečného vývoje. Poměrně vysoká nedůvěra vůči církvím se udržela i po pádu nedemokratického režimu.¹⁷⁹ Česká republika zůstala sekularizovaným státem ve vztahu k velkým církevním tradicím našeho území. Při sčítání lidu roku 2011 se k Římskokatolické církvi přihlásila pouhá jedna desetina obyvatel. Důvěra v církev je mezi českými občany dokonce čím dál nižší. Tím vzniká větší prostor pro ostatní formy nadpřirozena, kterými Češi zaplňují spirituální sféru svých životů.¹⁸⁰

¹⁷⁹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 50

¹⁸⁰ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 26

3 Religiozita občanů Španělska od pádu autoritářského režimu

V následující kapitole se zaměřím na španělskou společnost v uplynulých cca 30 letech. Stejně jako v případě České republiky mě zajímají informace o míře religiozity občanů Španělska ve vztahu k Římskokatolické církvi. Zdroje dat, které mám v rámci dvou zmíněných států k dispozici, nejsou shodné. Španělsko měří míru religiozity svých občanů déle než je tomu v případě ČR. Autoritářský režim Francisca Franca končí jeho smrtí v roce 1975, zatímco na našem území zůstává totalitní režim až do roku 1989. Porovnávané období jsem proto přizpůsobila situaci České republiky. Data o míře české religiozity získávám v rámci sčítání lidu v letech 1991, 2001 a 2011. Sčítání lidu Španělska bohužel informace o religiozitě svých občanů neposkytuje. Mám tedy k dispozici jiné průzkumy španělského obyvatelstva, a to díky organizaci CIS (*Centro de Investigaciones Sociológicas*). Centrum sociologického výzkumu provádí pravidelné průzkumy španělské společnosti, do nichž zahrnuje mimo jiné i otázky týkající se religiozity Španělů ve vztahu k Římskokatolické církvi. Výsledky těchto průzkumů jsem zúžila na roky 1991, 2001 a 2011, abych je mohla následně porovnat s dostupnými daty z ČR.¹⁸¹

Pravidelné průzkumy CIS vycházejí několikrát do roka. Nepřinášejí celospolečenský údaj, pracují vždy pouze s výzkumným vzorkem populace. Abych došla k co nejspolehlivějšímu výsledku, nepoužila jsem jen jeden výsledek v daném roce, ale alespoň tři, pokud byly k dispozici. Potřebovala jsem například podíl římských katolíků ve Španělsku k roku 1991, ve kterém proběhlo i sčítání lidu na území ČR. V prosinci 1990 se k římskokatolickému náboženství podle výzkumu CIS přihlásilo 87,8 % tázaných obyvatel Španělska. V dubnu roku 1991 byl výsledek 87,3 % španělské populace a z července téhož roku máme k dispozici číselný údaj 85,6 % římských katolíků mezi obyvateli Španělska. Průměr těchto tří hodnot činí 86,9 %. Právě s tímto průměrem dále pracuji, neboť se jedná o přesnější údaj, než kdybych použila například jen dubnovou hodnotu. Stejně jako v případě České republiky se také opírám o některé informace z mezinárodních výzkumů ISSP (*International Social Survey Programme*) zabývajících se otázkou religiozity v České republice i ve Španělsku.

Španělský stát je právně vůči náboženským záležitostem neutrální. Žádné náboženství nemá státní charakter.¹⁸² Náboženská svoboda jako základní právo každé osoby je uznána v

¹⁸¹ Španělské výzkumy nabízejí i aktuální data, která v této práci záměrně vynechám, neboť nemám k dispozici hodnoty ze sčítání lidu České republiky 2021.

¹⁸² COMBALÍA, Zolia, ROCA, María. Religion and the Secular State of Spain. In: *Religion and the Secular State*. National Reports issued for the occasion of The XVIIIth International Congress of Comparative Law. Washington, D.C.: The International Center for Law and Religion Studies, 2010. pp. 629-644. ISBN 978-1-934537-91-6. s. 629

článku 16.1 španělské ústavy z roku 1978, který stanovuje svobodu ideologie, náboženství a uctívání jednotlivců i komunity, aniž by existovalo jiné omezení jejich vyjádření, než jaké může být nezbytné k udržení veřejného pořádku chráněného zákonem.¹⁸³

Ústavní soud prohlásil Španělsko za sekulární stát, který může spolupracovat s náboženskými skupinami. Stát a náboženské denominace mohou podepsat dohody, na základě kterých je možné pořádat hodiny náboženství ve veřejných školách za předpokladu, že o hodiny bude mít zájem minimálně deset studentů. Text ústavy deklaruje neutralitu státu, ale také připomíná veřejným orgánům náboženskou víru španělské společnosti a potřebu kooperace s katolickou církví i se všemi ostatními náboženskými vyznáními (výslovně zmiňuje pouze katolickou církev). Většinová španělská společnost totiž není sekulární, jak ukazují sociologické údaje. Vzdaluje se spíše instituci církve nežli víře v duchovno jako takové. I když jsou v menšině, fungují ve španělském veřejném životě nezanedbatelným způsobem i sekulární hnutí.¹⁸⁴

Podle pravidelných průzkumů veřejného mínění napříč španělskou společností se přihlásilo k Římskokatolické církvi v roce 1991 přibližně 86,9 % občanů ze zkoumaných vzorků obyvatelstva. Toto číslo se zdá být v porovnání s Českou republikou vysoké, dokud se nepodíváme na podíl praktikujících katolíků. Za praktikující se označilo 40,3 % dotazovaných. Více než polovina osob (46,6 %) hlásících se k Římskokatolické církvi tedy náboženství nepraktikovala, tzn., neúčastnila se náboženských obřadů kromě obřadů sociálního charakteru, jako jsou svatby, pohřby apod. Pouhé 4,2 % Španělů se sebedeclarovalo jako nevěřící.^{185 186 187}

V roce 2001 probíhá další sčítání lidu, v rámci kterého můžeme sledovat proměny religiozity v uplynulém desetiletí. Údaje ze španělského prostoru získávám opět díky institutu CIS. K Římskokatolické církvi se přihlásilo asi 82,6 % z dotazovaných občanů. Dochází tedy k úbytku katolíků, i když ne výrazným způsobem. Za praktikující se označilo 37,9 % z výše

¹⁸³ COMBALÍA, Z., ROCA, M., pozn. 182, s. 631

¹⁸⁴ COMBALÍA, Z., ROCA, M., pozn. 182, s. 630

¹⁸⁵ BARÓMETRO DE DICIEMBRE 1990. Estudio nº 1910. Diciembre 1990. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 18. 12. 1990 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1900_1919/1910/es1910mar.pdf. s. 14

¹⁸⁶ BARÓMETRO DE ABRIL 1991. Estudio nº 1962. Abril 1991. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 17. 4. 1991 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1960_1979/1962/es1962mar.pdf. s. 10

¹⁸⁷ BARÓMETRO DE JULIO 1991. Estudio nº 1972. Julio 1991. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 1. 7. 1991 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1960_1979/1972/es1972mar.pdf. s. 17

zmíněného procenta katolíků, 44,7 % nepraktikovalo. Možnost „nevěřící“ vybralo 9,6 % ze vzorku španělské populace.^{188 189}

Číselné údaje k roku 2011 jsou z průzkumů veřejného mínění z ledna, března a září téhož roku. Čísla byla během roku stabilní, a tím jen potvrzují výrazný pokles důvěry v Římskokatolickou církev v prvním desetiletí nového milénia. Za katolíky se označilo 73,6 % Španělů. Podíl římských katolíků tedy klesl a navíc vzrostl počet nepraktikujících katolíků i osob označujících se za nevěřící. V roce 2011 praktikovalo pouhých 16,7 % Španělů, což je propad až o pětinu populace oproti roku 2001. Za nepraktikující se označilo 56,9 %. V Boha nevěřilo 14,4 % španělských občanů.^{190 191 192}

V předchozí kapitole byla zmiňována vysoká míra nedůvěry Čechů vůči církvi. Podle výzkumu ISSP 2008 je situace ve Španělsku podobná. Až 44 % Španělů nedůvěřuje Římskokatolické církvi jako instituci vůbec nebo důvěřuje jen velmi málo.¹⁹³ V naprosté většině případů se Španělé shodnou, že má církev ve státě stále velkou moc, 50 % populace se domnívá, že až příliš velkou.¹⁹⁴

Podle dat ISSP 2008 v Boha věřilo bez jakýchkoli pochyb o jeho existenci 38,4 % Španělů. Dalších 20,2 % věřilo, že Bůh existuje i přes občasné pochyby.¹⁹⁵ Pokud jde o jiné fenomény nemateriálního světa, asi dvě pětiny Španělů věří v nadpřirozené jevy provázané s křesťanským učením jako je posmrtný život, nebe, zázraky. Víra v existenci pekla je pak o něco nižší, objevuje se u necelých 30 % populace. Zajímavé je, že 43 % tázaných osob

¹⁸⁸ BARÓMETRO DE DICIEMBRE 2000: EXPECTATIVAS 2001. Estudio n° 2405. Diciembre 2000. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 16. 12. 2000 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2400_2419/2405/es2405mar.pdf. s. 11-12

¹⁸⁹ BARÓMETRO DE DICIEMBRE: EXPECTATIVAS 2002. Estudio n° 2. 441. Diciembre 2001. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 11. 12. 2001 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2440_2459/2441/Es2441.pdf. s. 17

¹⁹⁰ BARÓMETRO DE ENERO. Estudio n° 2.859. Enero 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 7. 1. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2840_2859/2859/Es2859.pdf. s. 21

¹⁹¹ BARÓMETRO DE MARZO. Estudio n° 2.864. Marzo 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 1. 3. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2860_2879/2864/Es2864.pdf. s. 27

¹⁹² DISTRIBUCIONES MARGINALES: BARÓMETRO DE SEPTIEMBRE. Estudio n° 2.911. Septiembre 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 5. 9. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2900_2919/2911/Es2911.pdf. s. 12

¹⁹³ RELIGIÓN (II) ISSP. Estudio n° 2.776. Octubre – Diciembre 2008. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 9. 9. 2010 [cit. 28.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2760_2779/2776/es2776.pdf. s. 4

¹⁹⁴ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 6

¹⁹⁵ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 8

existenci pekla se vši jistotou popírá. Víra ve spirituální fenomény vzdálené křesťanské tradici je mezi Španěly podstatně nižší.¹⁹⁶

Ve Španělsku katolicismus tradičně zasahuje do systému vzdělávání. I to může být důvodem, proč jsou některé fenomény s ním související Španěly automatictěji přijímány. Skutečnost, že náboženství hraje svou roli v socializaci a výchově ve školách, může mít mimo jiné vliv na to, proč Španělé častěji, než například Češi, deklarují náboženské vyznání jako součást své osobní identity. Katolickou náboženskou výchovou prošlo 93 % z dotazovaných Španělů. Pouhá 3 % obyvatel neprošla systémem náboženské výuky.¹⁹⁷

Pokud jde o španělské domácnosti, vliv církve se snižuje. Mezi roky 2000 a 2006 vzrostl podíl civilních manželských svazků o 20 %. V následujících letech tvořila civilní manželství většinový podíl všech uzavřených sňatků ve Španělsku. Kromě toho se Španělé stále méně berou a více dětí se narodí mimo manželství.¹⁹⁸

I ve 21. století je Španělsko jedním ze států, kde katolická víra jasně převyšuje ostatní náboženství. Je ale ryze katolickým státem? Pro zhodnocení uvedu ještě několik čísel, která mám k dispozici díky výzkumu ISSP 2008. V tomto roce se 73,1 % respondentů přihlásilo k Římskokatolické církvi.¹⁹⁹ Z toho si o sobě 36 % katolíků myslelo, že se sice řadí mezi věřící, ale jinak se nijak zvlášť nezajímají o svaté a nadpřirozené záležitosti.²⁰⁰ Přes 60 % dotazovaných Španělů souhlasilo s tvrzením, že mají své vlastní způsoby spojení s Bohem, aniž by k tomu potřebovali církev nebo nějakého náboženského prostředníka.²⁰¹ Naopak 35,5 % respondentů uvedlo, že se nikdy nemodlí k Bohu²⁰² a 25,3 % se nikdy neúčastní bohoslužeb.²⁰³

Na základě těchto údajů můžeme vyvodit poměrně vysoký zájem Španělů formálně se přihlásit ke katolické tradici, který přetrval do 21. století. Významná část španělské „katolické“ populace ovšem touto deklarací s katolicismem končí. Nezajímá se o svátosti, modlitby, bohoslužby nebo nevnímá církev jako nutného prostředníka mezi člověkem a Bohem. Přihlášení se ke katolické víře jako by částečně dotvářelo identitu většinové španělské společnosti. Nabízí se otázka, do jaké míry souvisí označení „*católico*“ se skutečnou

¹⁹⁶ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 9

¹⁹⁷ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 12

¹⁹⁸ GRIMALDOS, Alfredo. *La Iglesia en España 1977 – 2008*. Barcelona: Península, 2008. pp. 352. ISBN 9788483078372. s. 147

¹⁹⁹ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 32

²⁰⁰ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 17

²⁰¹ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 10

²⁰² RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 15

²⁰³ RELIGIÓN (II) ISSP, pozn. 193, s. 33

náboženskostí Španělů. Možnou odpověď můžeme najít výše v textu. V roce 2011 bylo ve Španělsku přibližně 73,6 % římských katolíků, z toho 16,7 % praktikujících. Přestože je Římskokatolická církev nejsilnější církví na území státu, z uvedených dat není jisté, zdali Španělsko považovat za katolický stát, pokud náboženství nepraktikuje ani pětina jeho obyvatel.

Navzdory zjištěným hodnotám církev k roku 2007 označila za římské katolíky 90 % Španělů, i když podle CIS bylo ve stejném roce ve Španělsku 76 % osob katolického vyznání. Z toho náboženství praktikovalo 26 %, ale jen 12 % katolíků navštěvovalo mše pravidelně. Mezi mladými lidmi je odklon od církve ještě viditelnější. Pouze 49 % osob narozených po pádu režimu se označuje za katolíky. Praktikuje méně než 10 %, mše se účastní každý týden necelá 4 % osob narozených do demokratického Španělska. Statistické údaje poskytované církví a organizací CIS nejsou shodné. Podle CIS nebo ISSP Španělsko zdaleka není z 90 % katolické.²⁰⁴

Země prošla ve 20. století třemi sekularizačními vlnami. Jak popisuje první kapitola této práce, sekularizační tendence ovlivňovaly Španělsko od 19. století po občanskou válku ve třicátých letech. Druhá vlna sekularizace přišla v šedesátých letech. Třetí vlna sekularizace devadesátých let rovnou navázala na tu předchozí. Odklon od náboženství není záležitostí posledních let, společnost k němu směřovala už dříve.²⁰⁵ Pokud tedy na území Španělska probíhá sekularizační proces, jak naznačují číselné údaje, můžeme zde ve stručnosti zmínit nějakou z možných příčin této situace. V posledních desetiletích došlo k transformaci státní moci, která zažila demokratický přechod a charakteristické střídání vlád pravice a levice. Stát se vzdálil římské církvi proměněné druhým vatikánským koncilem. Španělská církev naopak převzala iniciativu k pokusu i nadále kontrolovat politická rozhodnutí přijímaná nově demokraticky.²⁰⁶

Další faktor ovlivňující vztah mezi španělskou populací a katolickou církví byla provázanost církve s tradicí. Charakteristickým znakem španělské církve se stal odpor vůči modernizaci ať už v hospodářské, politické či osobní rovině života. Napětí mezi Španěly a španělskou církví způsobilo umělé zpoždění přirozeného procesu modernizace a poté zase jeho nepřirozené zrychlení. Procesy, se kterými se zbytek Evropy vypořádával celé století, změnil Španělsko během jedné generace. Statistiky z osmdesátých let přinášejí informace o

²⁰⁴ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 147

²⁰⁵ PÉREZ-AGOTE, Alfonso. El proceso de secularización en la sociedad española. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*. 2007, núm. 77, pp. 65-82. s. 67

²⁰⁶ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 66

zhroucení náboženské praxe a úbytku kněží, a to silnější než kdekoli jinde.²⁰⁷ Ale ztráta víry v katolickou církev jako instituci nemusí nutně znamenat stejnou míru ztráty víry v Boha.²⁰⁸

Španělský autor Pérez-Agote se zabýval vztahem mezi náboženstvím a španělskou společností. Podle výsledků jeho zkoumání nebylo náboženství rozhodujícím, dokonce ani důležitým, prvkem ustanovujícím chování Španělů v určitých oblastech, jako je volba povolání, politická volba nebo sexuální život. Církev v těchto sférách ztratila svůj dřívější vliv. Převážná většina Španělů, ačkoli se formálně definuje jako katolická, nepodléhá církevní kontrole v oblasti názorů a postojů k samotné církvi.²⁰⁹

Velký význam ve španělské společnosti si ale uchovaly některé obřady. Jejich církevní smysl se vytrácí, zato si stále zachovávají vysokou sociální hodnotu. Podle výzkumů by například 65 % respondentů uzavřelo manželství s člověkem, se kterým by žili, přestože jen 24 % těchto respondentů považuje soužití mimo manželství za špatné. Z tradice by 80 % Španělů nechalo pokřtít své děti, ale jen 44 % to považuje za nutnost. Z těchto hodnot vyplývá, že se z náboženských obřadů vytrácí posvátno, místo toho získaly přidanou sociální hodnotu. Ve společnosti mají svátosti tohoto typu funkci přiznání významu zásadním životním událostem. Katolicismus pronikl do španělské kultury, a proto jsou církevní rituály těmi nejdůležitějšími, i když se jejich původní smysl proměnil.²¹⁰

Španělsko jako by přestalo být zemí katolického náboženství a stalo se spíše jednou z katolických kultur. V zemi dochází k deinstitucionalizaci a subjektivizaci náboženství. Španělé se začali orientovat na náboženství bez církve. Tato katolická kultura má podle sociologických šetření jisté znaky. Jedním z nich je například výše uváděný význam křesťanských rituálů, které si navzdory ztrátě náboženské hodnoty zachovávají hodnotu sociální. Jedná se především o přechodové rituály životního cyklu. Dalším znakem je přetrvávající víra části společnosti v Boha a Pannu Marii. Jiné víry postupně slábnou a mizí, například víra v hřích, posmrtný život, zázraky, anděly, Ducha svatého, nebe, peklo, očistec i d'ábla. Obecně lze konstatovat, že s úpadkem katolického vyznání jako celku některé prvky tohoto vyznání úplně ztratí význam, jiné přetrvávají.²¹¹

Z předchozích odstavců vyplývá, že se religiozita Španělů proměňuje. Je možné označit Španělsko za stát katolíků, na základě toho, že se nadpoloviční většina jeho obyvatel přihlásila k této církvi, ačkoli ani pětina Španělů katolické náboženství nepraktikuje? Je tedy

²⁰⁷ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 67

²⁰⁸ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 68

²⁰⁹ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 72

²¹⁰ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 72

²¹¹ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 74

vhodnější chápat Španělsko jako sekularizovaný stát? Většina jeho obyvatel přitom věří v nadpřirozené jevy, nejčastěji spojené právě s křesťanskou tradicí, pouze se vzdaluje instituci Římskokatolické církve. Co způsobuje odklon Španělů od církve a výrazný úbytek praktikujících katolíků mezi lety 2001 a 2011? Svou roli hraje zajisté věková struktura věřících, specifický postoj španělské katolické církve k procesu modernizace společnosti i politické události 20. století úzce provázané s Římskokatolickou církví.

3.1 Vliv frankismu na religiozitu občanů Španělska

I ve 21. století je katolická církev politicky, sociálně a kulturně jedním z pilířů života Španělů. Čtyřicet let užívala výhod diktatury, od které se následně distancovala, aby ji nezasáhl její pád. Církev se stala znovu oporou monarchie, jež se ve Španělsku vrátila k moci, se všemi svými předchozími privilegii.²¹² Jak vnímá španělská společnost instituci spojenou se všemi jejími skandály 20. století na území Španělska? Z výše uvedených dat je patrný odklon od církve a nedůvěra panující v části španělské společnosti.

Španělská katolická církev byla ve 20. století součástí krvavého konfliktu mezi republikánskou vládou a pravicovým povstáním, pozdější frankistickou diktaturou, který je podrobněji přiblížen v první kapitole této práce. Společnost byla už před válkou rozdělena v názorech na Římskokatolickou církev, ve Španělsku silně tradicionalistickou. Katoličtí duchovní byly obviňováni ze zrady evangelia, z nespravedlnosti, z opuštění základních rysů bratrství a chudoby. Španělsko bylo tradičně zemí lidí hluboce věřících, kteří se cítili být podvedeni.²¹³ Republikánský tisk poukazoval například na sexuální život duchovenstva, čímž stavěl církev na stejnou úroveň jako zbytek společnosti, ne-li níže. Část veřejnosti usilovala o změnu. Nepotřebovala uctívat kněží, kteří se svým chováním nijak nelišili od zbytku národa.²¹⁴

Nová republikánská vláda změnila v roce 1931 ústavu, podle níž nemělo Španělsko žádné oficiální náboženství. Ústava podrobněji popisovala oddělení církve od státu. Majetek řeholí byl znárodněn, občané měli právo praktikovat jakékoli náboženství, nikdo nemusel oficiálně deklarovat svou náboženskou víru, která již nepředstavovala pozměňující okolnost v občanské nebo politické sféře.²¹⁵ To bylo hlavním důvodem, proč se církev připojila na stranu pučistů a posvětila konflikt, jenž částečně ospravedlňoval Francovy zločiny. Španělští biskupové propůjčili válce náboženskou legitimitu tím, že ji označili za křížovou výpravu, což ve

²¹² GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 2

²¹³ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 112

²¹⁴ CASANOVA, J., pozn. 86, s. 113

²¹⁵ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 29-30

Španělech dodnes vzbuzuje emoce. I po skončení „křížové výpravy“ církev podporovala pronásledování a popravy španělských občanů. Na důvěryhodnosti ji nepřidává, že stále v plném rozsahu neuznala svou vinu.²¹⁶

Přímé spojení mezi katolickou církví ve Španělsku a kontroverzní postavou diktátora Francisca Franca je dodnes přítomným tématem. Franco byl muž, který podle oficiální propagandy „vrátil Španělsko Bohu a Boha Španělsku, čímž napravil nejhorší hřích spáchaný předchozími režimy: Španělsko bez Boha a bez víry“.²¹⁷ Do jaké míry režim ovlivnil náboženskost Španělů je těžké s přesností určit. Víme, že podporoval pouze katolické vyznání, ale, jak je uvedeno v první kapitole, Španělsko bylo i dříve tradičně katolickou zemí. Ačkoli se jedná o rozsáhlé téma vykládané stále nejednoznačným způsobem, většina odborníků potvrzuje velký význam katolicismu v politickém režimu Francisca Franca a dopad tohoto vztahu na španělskou společnost.²¹⁸

Nezávisle na pádu diktatury, trvající třicet šest let, si chtěla španělská církev zachovat privilegované financování, vliv na školství a rozvodovost. Na základě dohody se Svatým stolcem a papežem Pavlem VI. si svá privilegia skutečně udržela i po smrti Francisca Franca. S novými dohodami se církev oficiálně oprostila od partnerství se státem.²¹⁹ Dne 19. srpna 1976 podepsala vláda první dohodu se Svatým stolcem, která ukončila platnost konkordátu z roku 1953. Dne 3. ledna 1979, tedy šest dní po vyhlášení nové španělské ústavy z 27. prosince 1978, podepsaly obě strany celkem čtyři dohody o spolupráci. Všech pět dohod vzniklo ve skutečnosti ještě před ústavou. Byly sjednány během dvou předchozích let a to stejnými osobami, které spolupracovaly s diktaturou Francisca Franca a nadále kontrolovaly církevní záležitosti i v demokratickém Španělsku.²²⁰ Římskokatolická církev si stojí za tím, že dohody podepsané mezi Španělskem a Vatikánem v letech 1976 a 1979 jsou smlouvami mezi státy, tedy nadřazenými ostatním zákonům. Církev není ochotna přijmout žádné další změny v oblasti úplného zrovnoprávnění všech náboženství na území Španělska.²²¹

²¹⁶ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 34-35

²¹⁷ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 40

²¹⁸ MONTERO, Feliciano. La historia de la Iglesia y del catolicismo español en el siglo XX. Apunte historiográfico. *Revista Ayer*. 2003, núm. 51, Los días de España, pp. 265-282. s. 272

²¹⁹ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 49

²²⁰ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 100

²²¹ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 102

V nové ústavě sice byl deklarován sekulární charakter státu, dlouho očekávané oddělení dvou mocností, které ale ve skutečnosti úzce spolupracují dodnes. Ústava z roku 1978 uvádí výslovnou zmínku o Římskokatolické církvi, čímž spolu se zákonem o náboženské svobodě z roku 1980 a s dohodami z roku 1979 upřednostňuje část španělské společnosti před věřícími jiného vyznání.²²²

Předpokládaný přechod, *transición*, od frankismu k novému demokratickému uspořádání tak nesplnil všechna očekávání Španělů. Pro fungování Římskokatolické církve ve Španělsku se mnoho nezměnilo.²²³ Stát sice přestal být oficiálně označován jako katolický stát, ale církev zůstala z velké části financovaná z jeho pokladny. Všichni občané, ať už katolického nebo jiného vyznání, včetně osob bez vyznání, ze svých daní přispívají na fungování církve, která přitom nezažívá zrovna nedostatek prostředků.²²⁴ Pouhá třetina Španělů v roce 1992 zastávala názor, že by stát měl finančně pomáhat Římskokatolické církvi.²²⁵

Od pádu režimu se navíc mezi širší veřejnost častěji dostávaly informace o dalších aktivitách španělské církve v období diktatury i demokracie, jejichž rozbor není součástí této práce. Podrobně se mu věnuje například zde citovaný španělský publicista Alfredo Grimaldos. Ať už se jedná o aktivity CIA, především její sítě Gladio, v sedmdesátých a osmdesátých letech, tedy v letech „předchodu“ k demokracii, v období všudypřítomného chaosu, či aktivity jiných tajných služeb na území Španělska napojených na Vatikán.²²⁶ Španělsko bylo v období diktatury i po jejím pádu útočištěm mnoha stíhaných osob krajní pravice, nejčastěji italských fašistů a příslušníků italské mafie, kteří ve Španělsku získali policejní ochranu a možnost se i nadále věnovat svým aktivitám.²²⁷ V dějinách demokratického Španělska došlo dokonce k pokusu o státní převrat dne 23. února 1981. Tento pokus skončil nezdarem a jeho velitelé, podplukovník Antonio Tejero Molina a generálporučík Jaime Milans del Bosch, byli postaveni před soud, kde přiznali podporu puče ze strany USA a církevní požehnání celé operace z Vatikánu.²²⁸

²²² GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 103

²²³ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 49

²²⁴ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 108

²²⁵ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 111

²²⁶ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 75-77

²²⁷ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 78

²²⁸ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 81

I v demokratické éře Španělska je církev spojovaná s osobami a událostmi, které mohou ve Španělech budit pochybnosti. Nikoli pochybnosti o Bohu, pouze o instituci, jež má lid s Bohem propojovat a sama je zmiňována v souvislosti s mnoha trestnými činy z období občanské války, následné diktatury i z období přechodu k demokracii. To se částečně projevilo na stále klesajícím podílu církevních sňatků, studentů náboženství a účastníků bohoslužeb. Křest zůstal spíše součástí španělské kulturní tradice než oddaností katolické církvi.²²⁹

²²⁹ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 10

4 Porovnání současné situace v obou státech ve vztahu k Římskokatolické církvi

V následující kapitole jsou porovnávány zjištěné informace o přístupu dnešní společnosti ke katolickému vyznání. Římskokatolická církev má největší vliv v zemích západního Středomoří, které jsou jejím historickým domovem (jako je Španělsko), také v zemích, kam výrazně nepronikla reformace, nebo kde byla úspěšná protireformace (jako je území dnešní České republiky).²³⁰ V obou zmíněných státech je i ve 21. století Římskokatolická církev nejdominantnější z církví působících na jejich území.

Moderní společnost ale bezesporu prochází změnou ve vztahu k náboženské víře. Podle některých teorií se jedná o sekularizační proces napříč moderními společnostmi, jiné ho popírají. Jisté je to, že mimo evropský prostor zažívají tradiční náboženství včetně katolicismu svůj rozkvět. Úpadek těchto systémů v Evropě nemusí být nutně způsoben sekularizací společnosti, naopak se někdy hovoří o desekularizaci 21. století. Evropané jen hledají jiné způsoby uspokojení svých spirituálních potřeb. Češi jsou toho nejvýraznějším příkladem. Proces sekularizace se vztahuje pouze k tradičním církvím a církevnímu učení. K náboženskému vyznání se v roce 2011 přihlásila jen jedna pětina české společnosti. Zároveň je mezi Čechy nejvíce rozšířena víra v nadpřirozeno, tudíž rozhodně nelze Českou republiku hodnotit jako společnost ateistů.²³¹

Pokud evropské společnosti neztratily zájem o náboženství, nelze je jednoznačně prohlásit za sekularizované. Spíše než proces sekularizace jako zánik religiozity sledujeme proměnu náboženského chování ve vztahu k tradičním náboženským institucím, zejména křesťanským církvím.²³² Některé evropské společnosti, včetně České republiky, prošly procesem desakralizace, odklonu od tradičních symbolů, jazyka a náboženských rituálů. Desakralizace vede k pluralitě v oblasti náboženství, která by mohla přinést oživení zájmu o původní náboženství.²³³ Zatím jsou ale tradiční velké náboženské systémy obou států spíše ve fázi úpadu.

V historii římské církve České republiky i Španělska bychom našli shodné milníky, neboť se jedná o státy evropské ovlivňované některými podobnými dějinnými událostmi lišícími se mírou svého vlivu. Christianizace území, reformační a následně protireformační tendence, revoluce 19. století, zakládání prvních samostatných státních útvarů na počátku

²³⁰ FILIPI, P., pozn. 79, s. 64

²³¹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 11-15

²³² VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L., VÁCLAVÍK, D., pozn. 129, s. 173-174

²³³ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 21

20. století, nezávislých na monarchii i na katolické církvi, tím vším procházela církev jak v Čechách, tak ve Španělsku. Přesto je její vývoj spíše odlišný. Ačkoli se Češi i Španělé Římskokatolické církvi stále více vzdalují, vnímají katolicismus jiným způsobem. Většina Čechů necítí potřebu definovat se na poli náboženského vyznání. Česká republika nepatří ke společností, kde by byla náboženská identita sociálně definována.²³⁴ Španělé se naopak mnohem častěji označí za katolíky (v roce 2011 se tak definovalo 73,6 %), i když se ve většině případů (v 56,9 %) neúčastní církevního života, bohoslužeb, ani jiných obřadů. Pouhé přihlášení se k nějaké církvi nemusí nutně vypovídat nic o skutečné zbožnosti a vlivu církve na společnost. V případě Španělska se jedná spíše o kulturní sebezařazení spojené s historickou zkušeností a národní identitou.²³⁵

Kdybychom porovnali oba zmíněné státy, postoj jejich občanů k Římskokatolické církvi bude podobný. Římskokatolická církev zažívá od devadesátých let do současnosti rychlý pokles počtu osob, které se k ní přihlásí, ať už v dotaznících Statistického úřadu ČR v rámci sčítání lidu, nebo v průzkumech veřejného mínění Španělů prováděných organizací CIS. Tyto výsledky potvrzuje i šetření ISSP 2008 a odborná literatura použitá při psaní této práce.

Církev v Čechách a ve Španělsku prochází během 20. století velmi odlišným vývojem, který částečně definuje potřebu Čechů a Španělů deklarovat či nedeklarovat svou náboženskou příslušnost. Ovšem fakt, že Češi ve větší míře nepotřebují uvádět svou náboženskou identitu, není způsoben pouze vládou komunistické strany ČSR, která své občany omezovala v náboženských záležitostech. Tendence odklonu od Římskokatolické církve jsou v české kultuře přítomny už dříve. Stejně tak potřeba Španělů definovat se na poli náboženského přesvědčení není pouze dědictvím frankismu, který podporoval Římskokatolickou církev. Španělé jsou tradičně katolíci už z dob před příchodem autoritářského režimu 20. století. I když Češi častěji hledají spirituální vysvětlení v alternativních náboženských proudech, zatímco Španělé zůstávají věrni katolické tradici, u obou států je patrný významný odklon od Římskokatolické církve. Počet římských katolíků ve Španělsku rychle klesá a ti, kteří se k římské církvi stále hlásí, tak ve většině případů činí jen z tradice. Zachovávají si křesťanskou víru a tradiční náboženské projevy, kterými je například křest a některé svátky, které se staly součástí španělské kultury. Přestávají ale praktikovat náboženství skrze instituci Římskokatolické církve. Podle průzkumů obyvatel obou států ztrácí v církvi jako instituci důvěru.

²³⁴ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 44

²³⁵ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 46

Lze ale tyto státy považovat za sekularizované, nebo dokonce ateistické, protože většina jejich občanů ztratila zájem přihlásit se k Římskokatolické církvi? Na základě odborné literatury, ze které čerpá tato bakalářská práce, k výraznému úbytku míry religiozity nedochází. Většina Čechů i Španělů věří v jevy vymykající se materiálnímu světu. Jen nízké procento osob odmítá existenci nadpřirozena. Ať už se jedná o víru v Boha založenou na křesťanské tradici nebo jiný projev spirituality, duchovno je nedílnou součástí života příslušníků české i španělské společnosti.

Obzvláště Češi vynikají mezi ostatními evropskými národy svým odmítavým postojem k církvím a organizované religiozitě. Zároveň ale výzkumy posledních desetiletí poukazují na vysokou oblibu alternativní religiozity. Víra v nadpřirozeno prostupuje všemi věkovými skupinami. Mladší generace žijí čím dál tím méně podle křesťanských dogmat a v menší míře věří v Boha. Projevují ale zájem o nadpřirozeno a připouští existenci jiných duchovních fenoménů.²³⁶

Španělská katolická církev utrpěla v uplynulých třiceti letech ještě výraznější ztráty. Ačkoli registruje jako katolíky všechny občany, kteří byli pokřtěni nezávisle na jejich názorovém vývoji, v rámci průzkumů se ke katolickému náboženství přihlásí nižší procento populace. Většina španělských katolíků byla pokřtěna z moci úřední a kvůli kulturní tradici. Mnoho pokřtěných Španělů se o Boha nezajímá.²³⁷ Z osob, které se přihlásí k Římskokatolické církvi, minimální část skutečně praktikuje. Roku 2015 bylo ve Španělsku 72 % věřících, 53 % z těchto věřících přiznalo, že do kostela nechodí téměř nikdy. Alespoň 30 % populace se někdy účastní bohoslužeb, méně než 14 % každou neděli a méně než 2 % populace chodí na mše několikrát týdně.²³⁸

To je důvodem, proč bývá Španělsko považováno za sekularizovaný stát. Španělé se nechávají křtít a jejich oslavy Velikonoc, Vánoc, různá procesí, regionální svátky světců jsou prožívány napříč celou společností, přestože se jejich původní náboženský obsah vytratil.²³⁹ Náboženství a některá tradiční pravidla Římskokatolické církve přestávají hrát v běžném životě roli. Sféry sociálního i osobního života, kterými jsou sexualita, politika či profesní život se již na církev neohlízejí. Výjimkou je stále přetrvávající vliv církve na vzdělávání dětí ve školách.²⁴⁰

²³⁶ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 136-137

²³⁷ GRIMALDOS, A., pozn. 198, s. 146

²³⁸ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 615

²³⁹ CHALUPA, J., pozn. 62, s. 615

²⁴⁰ PÉREZ-AGOTE, A., pozn. 205, s. 74

Závěr

V rámci mé bakalářské práce jsem zjišťovala míru religiozity ve vztahu ke katolicismu v České republice a ve Španělsku. Ačkoli se jedná o státy na první pohled historicky i kulturně odlišné, jak v České republice, tak ve Španělsku je do počtu věřících tradičně největší Římskokatolická církev. Jak jsem předpokládala, větší podíl římských katolíků bychom našli ve Španělsku. Zároveň by nás ale překvapil skutečný přístup Španělů k instituci Římskokatolické církve.

Jak bylo popsáno v první kapitole, oba státy prošly v téměř stejném období nedemokratickými režimy, které se lišily svým přístupem k Římskokatolické církvi. Socialistický režim v Československu omezoval veřejné projevy religiozity svých občanů, zatímco španělský frankismus Římskokatolickou církev podporoval. Navzdory tomuto opačnému přístupu po více než třiceti letech od pádu režimů zjišťujeme podobnou situaci v České republice i ve Španělsku ve vztahu k instituci Římskokatolické církve.

Česká republika je v souvislosti s velkými křesťanskými církvemi nejsekulárnější zemí z dvaceti pěti států euroamerického prostoru. Ovšem co se týče víry v magické fenomény, řadíme se naopak v Evropě mezi země s největším zájmem.²⁴¹ Ústup církevního vlivu není doprovázen ústupem dalších typů náboženskosti. Pokud tedy chceme odpovědět na otázku, zdali je Česká republika sekularizovanou společností, odpověď není zcela jednoznačná. Dochází k sekularizaci pouze ve vztahu k tradičním křesťanským denominacím, včetně té největší, Římskokatolické církve.

Je zjevné, že odluka mezi společností a církví je v České republice ovlivněna i protináboženskou represí komunistického režimu, který byl ideologicky v rozporu s náboženstvím. Ale odmítavý přístup Čechů k náboženství nelze chápat pouze jako přímý důsledek manipulace komunistického režimu.²⁴² Odmítavé tendence vůči náboženským organizacím, včetně Římskokatolické církve, byly v českém prostoru přítomny už před rokem 1948. Česká republika je zemí s minimálním vlivem Římskokatolické církve v porovnání s okolními státy. A s každým dalším sčítáním lidu můžeme sledovat pokles církevního vlivu. Obecně rozšířený názor, že je Česká republika státem ateistů, je vzhledem k vysokému

²⁴¹ HAMPLOVÁ, D., pozn. 128, s. 74

²⁴² HAMPLOVÁ, Dana, ŘEHÁKOVÁ, Blanka. *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 – Náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009. 139 s. ISBN 978-80-7330-163-7. s. 27

významu nadpřirozena, který v české společnosti panuje, dosti problematický. Češi obecně nevěří náboženským společnostem, zato si svou potřebu spirituality kompenzují v podobě víry v magii, horoskopy, věštění budoucnosti apod.

Španělsko, po staletí úzce spojené s katolickou vírou, rovněž prochází v posledních třech dekádách změnou ve vztahu k Římskokatolické církvi. Dochází k výraznému úbytku osob hlásících se ke katolickému vyznání, především osob praktikujících, jejichž podíl je ve společnosti tak nízký, že Španělsko přestává být označováno jako katolická země. Podle některých autorů je sekularizovaným státem, přestože většina Španělů věří v Boha. Společnost se pouze vzdaluje instituci Římskokatolické církve. Mezi roky 2001 a 2011 klesl počet praktikujících katolíků ve španělské společnosti o více než 20 %. Stejně jako v případě České republiky měl na situaci vliv autoritářský režim 20. století. Nelze ale přesně určit, do jaké míry přesvědčil Španěly k opuštění katolické tradice. Tendence odklonu od církve byly ve Španělsku přítomny už před občanskou válkou jako reakce na zakořeněný tradicionalismus bránící přirozenému procesu modernizace společnosti. Mocná španělská církev byla jednou z příčin rozdělení společnosti ve třicátých letech minulého století. Během války, období diktatury i během přechodu k demokracii se účastnila aktivit, které nepřispěly k její oblibě, spíše naopak. Přesto nelze vinit pouze frankismus z úbytku katolíků ve Španělsku. Situace je stejně jako v České republice složitější a její kořeny sahají zřejmě hluboko před občanskou válku.

V mé bakalářské práci jsem dospěla k následujícím závěrům. Oba evropské státy jsou považovány za sekularizované ve vztahu k Římskokatolické církvi. S každým desetiletím výrazně klesá počet osob hlásících se k této církvi. Většina obyvatel České republiky a Španělska věří v Boha nebo jiné alternativní podoby nadpřirozena. Podle průzkumů pocítuje většina Čechů i Španělů nedůvěru k instituci Římskokatolické církve.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů

BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.

BARÓMETRO DE ABRIL 1991. Estudio nº 1962. Abril 1991. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 17. 4. 1991 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1960_1979/1962/es1962mar.pdf

BARÓMETRO DE DICIEMBRE 1990. Estudio nº 1910. Diciembre 1990. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 18. 12. 1990 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1900_1919/1910/es1910mar.pdf

BARÓMETRO DE DICIEMBRE 2000: EXPECTATIVAS 2001. Estudio nº 2405. Diciembre 2000. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 16. 12. 2000 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2400_2419/2405/es2405mar.pdf

BARÓMETRO DE DICIEMBRE: EXPECTATIVAS 2002. Estudio nº 2. 441. Diciembre 2001. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 11. 12. 2001 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2440_2459/2441/Es2441.pdf

BARÓMETRO DE ENERO. Estudio nº 2.859. Enero 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 7. 1. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2840_2859/2859/Es2859.pdf

BARÓMETRO DE JULIO 1991. Estudio nº 1972. Julio 1991. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 1. 7. 1991 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/1960_1979/1972/es1972mar.pdf

BARÓMETRO DE MARZO. Estudio nº 2.864. Marzo 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 1. 3. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2860_2879/2864/Es2864.pdf

BĚLINA, Pavel, et al. *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvěcenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1993. 330 s. ISBN 80-85192-60-8.

CASANOVA, Julián. *La Iglesia de Franco*. Barcelona: Critica, 2001. pp. 384. ISBN 978-8484326755.

COMBALÍA, Zolia, ROCA, María. Religion and the Secular State of Spain. In: *Religion and the Secular State*. National Reports issued for the occasion of The XVIIIth International

Congress of Comparative Law. Washington, D.C.: The International Center for Law and Religion Studies, 2010. p. 629-644 ISBN 978-1-934537-91-6.

ČORNEJ, Petr, et al. *Dějiny zemí Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha: Paseka, 1993. 315 s. ISBN 80-85192-61-6.

DISTRIBUCIONES MARGINALES: BARÓMETRO DE SEPTIEMBRE. Estudio nº 2.911. Septiembre 2011. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 5. 9. 2011 [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2900_2919/2911/Es2911.pdf

FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 201 s. ISBN 978-80-7325-280-9.

GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. 288 s. ISBN 80-85821-35-4.

GRIMALDOS, Alfredo. *La Iglesia en España 1977 – 2008*. Barcelona: Península, 2008. pp. 352. ISBN 9788483078372.

HAMPLOVÁ, Dana, ŘEHÁKOVÁ, Blanka. *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 – Náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009. 139 s. ISBN 978-80-7330-163-7.

HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. 152 s. ISBN 978-80-246-2244-6.

HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 295 s. ISBN 80-7325-036-5.

HORÁK, Záboj. Religion and the Secular State in the Czech Republic. In: *Religion and the Secular State*. National Reports issued for the occasion of The XVIIIth International Congress of Comparative Law. Washington, D.C.: The International Center for Law and Religion Studies, 2010. p. 251-260. ISBN 978-1-934537-91-6.

CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, s. r. o., 2017. 752 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-525-3.

JANDOUREK, Jan. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 112 s. ISBN 978-80-247-6816-8.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* [Sv.] 1. Praha: Zvon, 1991. 332 s. ISBN 80-7113-004-4.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* [Sv.] 2. Praha: Zvon, 1991. 281 s. ISBN 80-7113-003-6.

MCGRATH, Alistair. *Dějiny křesťanství: úvod*. Přeložila Markéta HOFMEISTEROVÁ. Praha: Volvox Globator, 2014. 600 s. ISBN 978-80-7511-081-7.

- MONTERO, Feliciano. La historia de la Iglesia y del catolicismo español en el siglo XX. Apunte historiográfico. *Revista Ayer*. 2003, núm. 51, Los días de España, pp. 265-282.
- NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. 115 s. ISBN 80-7330-061-3.
- ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu – 2011*. Praha: Český statistický úřad, 2014. [analýza] Kód publikace: 170220-14.
- PÉREZ-AGOTE, Alfonso. El proceso de secularización en la sociedad española. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*. 2007, núm. 77, pp. 65-82.
- PODZIMEK, Michal. *Judaismus a křesťanství*. Religionistika II. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. 109 s. ISBN 80-7372-107-4.
- RELIGIÓN (II) ISSP. Estudio nº 2.776. Octubre – Diciembre 2008. In: *Centro de Investigaciones Sociológicas* [online]. 9. 9. 2010 [cit. 28.04.2020]. Dostupné z: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2760_2779/2776/es2776.pdf
- ŠMAHEL, František. *Jan Hus – život a dílo*. Praha: Argo, 2013. 312 s. ISBN 978-80-257-0875-0.
- VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 256 s. ISBN 978-80-247-6946-2.
- VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, Lenka, VÁCLAVÍK, David. Institucionalizovaná podoba religiozity a její projevy v České republice v letech 1989-2000. *Religio: Revue pro religionistiku*. 2006, roč. 14, č. 2, s. 173 – 192.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 660 s. ISBN 80-7106-196-4.